

ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

Факультет іноземних мов
Кафедра англійської філології

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: Особливості функціонування та перекладу біблеїзмів у творах
Вільяма Шекспіра

здобувача ступеня вищої освіти
магістра

галузі знань 0203 Гуманітарні науки
спеціальності 035.04 Філологія.

Германські мови і літератури
(включно переклад) (англійська,
німецька)

Кургаєвої Інни Ігорівни

науковий керівник:

Козачишина Оксана Леонідівна
кандидат філологічних наук,
доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТВОРИ ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА ЯК СФЕРА ФУНКЦІОНУВАННЯ БІБЛЕЇЗМІВ	
1.1. Біблія як прецедентний текст в художній літературі.....	9
1.2. Семантика та особливості поняття біблеїзму.....	11
1.3. Поява феномену біблеїзму в англійській мові.....	17
1.4. Біблеїзми та їх прототипи.....	21
1.5. Класифікація біблеїзмів у різних наукових парадигмах.....	24
1.6. Семантико-структурні особливості біблеїзмів як визначальний фактор специфіки їх перекладу.....	27
1.6.1. Поняття перекладу та його різновиди.....	27
1.6.1.1. Типологія перекладу.....	29
1.6.1.2. Способи перекладу.....	32
1.6.2. Переклад біблеїзмів з огляду на особливості їх структури, семантики та функціонування.....	35
1.7. Роль біблеїзмів в творах Вільяма Шекспіра	39
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ І	41
РОЗДІЛ 2. БІБЛЕЇЗМИ ЯК КОМПОНЕНТ ТВОРІВ ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА...	43
2.1. Лексико-семантичні особливості біблійних елементів у творах Вільяма Шекспіра	43
2.1.1. Біблійні реалії та назви книг Біблії	44
2.1.2. Біблійні антропоніми.....	46
2.1.3. Зоосемічні біблеїзми	50
2.1.4. Біблійні топоніми	52
2.2. Структурно – граматичні особливості біблійних елементів у досліджуваних текстах.....	54
2.2.1. Структурні типи біблеїзмів.....	54
2.2.2. Граматичні різновиди біблійних фразеологізмів.....	57
2.3. Особливості перекладу біблеїзмів в творах Вільяма Шекспіра.....	66

2.4. Функціонування біблеїзмів у досліджуваних творах.....	74
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	80
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	83
РЕЗЮМЕ.....	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	90
ДОДАТКИ.....	98

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Буття – Бт, Genesis –Gen.

Вихід – Вих., Exodus –Ex.

Левіт – Лев., Leviticus –Lev.

Числа – Чис., Numbers –Num.

Одкровення – Одкр., Revelation – Rev

Псалми – Пс., Psalmes –Ps.

Книга Притч Соломонових – Пр., Proverbs – Prov.

Книга Проповідника – Екл., Ecclesiastes – Eccl.

Книга Пророка Ісаї – Іс., Isaiah – Is.

Книга Пророка Єремії – Єр., Jeremiah – Jer.

Євангеліє від Матвія – Матв., Matthew – Matth.

Євангеліє від Марка – Марк, Mark – Mark

Євангеліє від Луки – Лука, Luke – Luke

Євангеліє від Іоанна – Іоанн, John –John

Перше і друге послання Петра – 1 Peter, 2 Peter–1 Pet., 2 Pet.

Скорочення назв творів Шекспіра

1. «Буря» – Б. – “The Tempest” – Т.
2. «Гамлет» – Г. – “Hamlet” – Н.
3. «Король Генріх IV», ч. 1 – 1 Г.IV – “The History of Henry IV”, part 1
– 1 Н.IV
4. «Король Генріх IV», ч. 2 – 2 Г.IV – “The History of Henry IV”, part 2
– 2 Н.IV
5. «Король Генріх V» – Г.V – “The History of Henry V” – Н.V
6. «Король Генріх VI», ч. 1 – 1 Г.VI – “Henry VI, part 1” – 1 Н.VI
7. «Король Генріх VI», ч. 2 – 2 Г.VI – “Henry VI, part 2” – 2 Н.VI
8. «Король Генріх VI», ч. 3 – 3 Г.VI – “Henry VI, part 3” – 3 Н.VI
9. «Король Генріх VIII» – Г.VIII – “The Famous History of the Life of
King Henry VIII” – Н.VIII

10. «Річард III» – Р.ІІІ – “The Tragedy of Richard III” – R.III
11. «Король Річард ІІ» – Р.ІІ – “The Tragedy of King Richard III” – R.II
12. «Життя і смерть короля Джона» – К.Дж. – “The Life and Death of King John” – K.J.
13. «Макбет» – М. – “Macbeth” – M.
14. «Міра за міру» – М.М. – “Measure for measure” – M.M.
15. «Сон літньої ночі» – Сон. – “A Midsummer Night's Dream” – M.N.D
16. «Цімбелін» – Ц. – “Cymbeline” – C.
17. «Марні зусилля кохання» – М.З – “Love's Labour's Lost” – L.L.L.
18. «Кінець діло хвалить» – К.Д.Х. – “All's Well That Ends Well” – All's W.
19. «Венеціанський купець» – В.К. – “The Merchant of Venice” – M.V.
20. «Багато шуму з нічого» – Б.ІІІ. – “Much Ado About Nothing” – Much.
21. «Дванадцята ніч, або як вам завгодно» – Д.Н. – “Twelfth Night, or What You Will” – Tw. N.
22. «Віндзорські жартівниці» – Віндз. – “The Merry Wives of Windsor” – M. W.
23. «Як вам це сподобається» – Як вам ... – “As you like it” – As you...
24. «Два веронці» – Два вер. – “The Two Gentlemen of Verona” – Two gent.
25. «Отелло, венеціанський мавр» – О. – “The Tragedy of Othello, the Moor of Venice” – O.

Посилання на твори у даній роботі виконано у круглих дужках, в яких перші літери – скорочена назва твору, цифри – акт та номер сцени.

ВСТУП

Важко переоцінити вплив Біблії на формування і розвиток мов народів, долучених до християнської культури. Значна кількість лексичних одиниць сучасних європейських мов зобов'язане своїм походженням саме Святому Письму. В художніх текстах широко застосовується використання окремих слів, власних назв, крилатих виразів, фразеологічних одиниць і навіть цитат біблійного походження. Цей феномен пояснюється тим фактом, що Біблія завжди була джерелом натхнення і знань, осередком моральних засад та образів і використовувалась носіями мови для формулювання думок і ставлень.

Письменники, поети та драматурги століттями звертаються до моральних цінностей, вічних істин, повчань та порад Біблії як до джерела мудрості та відповідей на більшість запитань, які не втрачають своєї злободенності й актуальності. Це свідчить про те, що Біблія як основа християнської культури стала «Книгою книг».

Питанням вивчення біблійної лексики в англійській лінгвістиці відбувається в рамках діахронічного підходу до біблеїзмів та їх класифікації (А. Біріх, Ю. Гвоздарєв, О. Кунін, Н. Матвієва, Е.Солодухо), дослідження фразотворчих процесів (А. Біріх, О. Кунін та ін.), функціонування цих одиниць у творах художньої літератури (Є. Верещагін, В. Мокієнко, О. Трофімкіна), лінгвістичних питань перекладу (Т.Малютіна, І.В.Корунець), специфіки та функціонування біблеїзмів (В. Гак, Ю. Гвоздарьов).

Яскравим прикладом вживання біблеїзмів в англійській літературі може служити творчість Вільяма Шекспіра. Мабуть, жоден інший письменник не використав в своїх творах мотиви, навіяні Письмом, так широко.

У вітчизняному шекспірознавстві в дослідження теми «Шекспір і Біблія» особливий внесок зробили В. Комарова, О. Селезінка, Є. Решетняк, В. Мокієнко. У зарубіжних дослідженнях відзначилися Р. Вілсон, Е. Патрідж, П. Мілуорд, С. Маркс.

Актуальність даного дослідження полягає в поглибленому вивченні поняття біблійної лексики, специфіки її функціонування в творах Вільяма Шекспіра, а також її особливостей та способів перекладу українською мовою.

Об'єктом дослідження є біблійні фразеологізми (БФ), образні слова, словосполучення і фрази, які беруть свій початок з Біблії і ввійшли до творів Шекспіра, поповнивши лексичний запас англійської мови.

Предметом дослідження виступають особливості функціонування та перекладу біблійних одиниць у творах Вільяма Шекспіра.

Дане дослідження спирається, крім основного тексту біблійних книг, також на апокрифи, численні глоси і коментарі, наявні в виданні так званої Женевської Біблії, оскільки давно встановлено, що вона була для Шекспіра основним джерелом.

Матеріал дослідження складає мовленнєва вибірка, отримана в результаті обробки хронік, драм, комедій, трагедій Шекспіра (25 творів) та текстів перекладів відповідних творів, які виконали І. Драч, М. Бажан, Т. Осмачка, І. Франко, І. Стешенко, Б. Тен, В. Гуменюк, В. Щербаненко, Д. Паламарчук, В. Струтинський, Д. Павличко, О. Сенюк. Дана мовленнєва вибірка містить 161 біблеїзм.

Метою даної роботи є дослідження функціонування та переклад біблеїзмів в творах Шекспіра. Мета передбачає вирішення конкретних завдань:

1. Проаналізувати традиції лінгвістичного вивчення біблеїзмів в працях вітчизняних та зарубіжних мовознавців;
2. Сформулювати визначення поняття біблеїзму та розглянути існуючі класифікації цих одиниць;
3. Дослідити основні способи перекладу біблеїзмів з англійської на українську мову;
4. Виокремити біблійні елементи у творах Шекспіра;
5. Вивчити їхні семантичні та граматичні особливості;
6. Прослідкувати функції біблеїзмів у смисловій структурі досліджуваних текстів;

7. Проаналізувати особливості відтворення біблійних елементів з творів Шекспіра в українських перекладах.

Методи лінгвістичного дослідження: аналіз наукової літератури з метою теоретичного вивчення проблеми; метод збору і систематизації фактичного матеріалу для теоретичного вивчення проблеми, метод словарних дефініцій, контекстуального та інтерконтекстуального аналізу для практичного вивчення даної проблеми.

Новизна роботи полягає в спробі систематизувати біблеїзми на основі їхніх лексико-семантичних та структурно-граматичних особливостей, узагальнення їхнього функціонування в обраних творах, а також вивчити основні способи перекладу біблійної лексики з творів Шекспіра українською мовою.

Теоретичне значення: визначено й охарактеризовано поняття та особливості біблеїзмів, доповнено і систематизовано існуючі класифікації біблеїзмів, досліджено функціонування біблеїзмів та їх переклад на матеріалі творів Шекспіра, що є внеском у фразеологію та перекладознавство, а також у теорію художнього дискурсу.

Практичне значення: можливість використання результатів дослідження в процесі викладання англійської мови, в розробці теоретичних курсів і проведенні практичних занять з фразеології, лексикології, стилістики сучасної англійської мови, в теорії та практиці перекладу.

Структура та обсяг роботи. Магістерська дипломна робота складається із вступу, двох розділів, висновків до розділів та загальних висновків, резюме, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТВОРИ ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА ЯК СФЕРА ФУНКЦІОНУВАННЯ БІБЛЕЇЗМІВ

1.1. Біблія як прецедентний текст в художній літературі

Біблія є одним з найбільш унікальних вершинних творів, яка підноситься над нескінченим різноманіттям книг, створених коли-небудь генієм людини. Вона відповідає найбільш повно і вичерпно на найрізноманітніші і складні питання, задовольняє духовні потреби людини в усвідомленні свого місця в світі.

Біблійні вирази мають широке використання в різних жанрах літературної мови, що дозволяє їм залишатися значущими і не ставати пасивним запасом мови. Біблеїзми активно вживаються майстрами художнього слова. Мабуть, неможливо назвати жодного значного, видатного літератора, який би не звертався у своїй творчості до біблійних сюжетів.

Біблійний текст має прецедентну значимість в масштабах світової цивілізації. Унікальний за тривалістю свого існування і часу впливу на всі сфери культури, текст Біблії не втрачає свого прецедентного значення, живе у свідомості мільйонів носіїв європейської та світової культури і нескінченно відтворюється у знову продукованих мовних творах на різних мовах, що, в свою чергу, веде до його постійного динамічного варіювання [43].

За визначенням У. Чейфа, прецедентними є «тексти, значимі для тієї чи іншої особистості в пізнавальному і емоційному відношеннях, які мають понад особистісний характер, тобто добре відомі і оточенню даної особистості, включаючи і попередників, і сучасників, і, нарешті, такі тексти, звернення до яких відбувається неодноразово в дискурсі даної мовної особистості» [60, с.39]. Істотна властивість всіх прецедентних текстів полягає в тому, що вони «виступають як цілісна одиниця позначення» [60, с.63], тобто як цілісний знак, що відсилає до тексту-джерела і представляє його за принципом «частина замість цілого».

Прецедентні тексти активно використовуються всіма носіями даної мови та даної культури, але далеко не всі з них досить точно і адекватно уявляють собі місце і роль цитованого фрагмента в тексті-джерелі. Безпосереднє цитування відбувається не з тексту-донора, а з «культурного тезауруса» мовної особистості, яка отримала досвід поводження з прецедентним текстом не лише через знайомство з його споконвічним текстовим середовищем, але в результаті власної комунікативної практики.

Біблійні вирази отримали від свого джерела ряд специфічних рис, головними з яких є наявність широкого і складно організованого асоціативного поля. Воно являє собою набір різних асоціацій, які виникають у читача або слухача в зв'язку з даним біблеїзмом. Саме тому в літературі біблеїзми як компоненти прецедентного тексту часто вживаються для реалізації інтертекстуальності. «Стилистический энциклопедический словарь русского языка» за редакцією М. Кожини визначає інтертекстуальність як текстову категорію, яка «відображає співвіднесеність одного тексту з іншими, діалогічну взаємодію текстів у процесі їх функціонування і забезпечує прирощення смислу твору» [54, с. 104].

Категорія інтертекстуальності біблеїзмів може реалізовуватись через низку засобів: алюзії, ремінісценції та цитати. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» за редакцією В. Т. Бусела натрапляємо на такі визначення засобів реалізації інтертекстуальності:

Алюзія – уживаний у художньому творі як риторичний прийом натяк на загальновідомий історичний, літературний чи побутовий факт (у рамках нашого дослідження – біблійний) [6, с. 24]. Наприклад, біблійна алюзія “(all too precious) you” у 86 сонеті В. Шекспіра є різновидом фразеологізму “all in one”. Вона стає актуалізатором концентру твору – поєднання всього найдорожчого для поета в одній людині. Нерідко в художній літературі вживаються алюзії на біблійні постаті: *Judas, Thomas, Solomon*, які досить часто зустрічаються як компоненти біблійних фразеологізмів.

Ремінісценція – відгомін у художньому творі якихось мотивів, образів, деталей тощо з широковідомого твору іншого автора. [11, с. 1212]

Цитата – точний, дослівний уривок з якого-небудь тексту [11, с. 1586]. Так, в трагедії «Макбет» (акт I, сцена 2) вельможа Росс вітає короля словами: *“God save the king!”* «Боже, храни короля!»! Дана фраза сходить до Першої Книги Царів (10:24): *“And all the people shouted and said, God save the King”* – «Тоді весь народ вигукнув і сказав: хай живе цар!» – так народ ізраїльський радів, побачивши свого першого царя Саула.

Отже, можемо стверджувати, що Біблію як найважливіший компонент європейського і світового літературного канону, і як прецедентний феномен відрізняє культурний універсалізм, що знаходить вираження на мовному рівні, в формуванні тексту, інтертекстуальних паралелях, так чи інакше пов'язаних з Біблією. Біблійна прецедентність – це динамічний конструкт, що реалізується в нескінченній множині варіантів, пронизує різні дискурси та впливає на всю світову культуру.

1.2. Семантика та особливості поняття біблеїзму

Мова Біблії мала великий вплив на формування літературних мов багатьох народів, які ще з давніх часів належали до християнської культури. Переклади Священного писання на народні мови стали не лише основою книжної мови, але і певною мірою приблизили книжну мову до народної, живої, розмовної. Сміт зазначав: «Про колосальний вплив, який справили на англійську мову переклади Біблії, говорилося і писалося багато; протягом століть Біблія була найбільш широко цитованою в Англії книжкою; не тільки окремі слова, а й цілі ідіоматичні вирази (часто буквальні переклади давньоєврейських і грецьких ідіом) увійшли в англійську мову зі сторінок Біблії. Число біблійних оборотів і виразів, які увійшли в англійську мову, настільки велике, що зібрати і перерахувати їх було б дуже нелегким завданням» [53, с. 100].

У час інформаційної революції, швидкоплинності часу та великої кількості трагічних подій люди все частіше звертаються до моральних цінностей, вічних істин та зокрема до Біблії як джерела мудрості та відповідей на більшість нагальних запитань, які не втрачають своєї злободенності й актуальності. Це призводить зокрема до того, що цитати з біблійних текстів, окремі думки та сталі вирази все частіше з'являються на сторінках художніх творів у різних контекстах.

На сьогоднішній день не існує чіткого визначення семантики біблеїзму, так як це поняття є досить неоднозначним. Той факт, що тлумачення терміну «біблеїзм» відсутнє навіть в одинадцятитомному Академічному словнику української мови [49], свідчить про те, що мова Біблії ще не повністю досліджена. В свою чергу «Словарь лингвистических терминов» [1, с. 63] трактує поняття біблеїзму наступним чином: «Біблійне слово або вираз, який ввійшов в загальну мову».

Варто додати, що традиційно дослідники пропонують широке і вузьке визначення біблеїзму. Найбільш вузьке визначення поняттю «біблеїзм» дають Т.Гончарова, Н.Тумко: «Під біблеїзмом розуміються мовні одиниці предикативного і непередикативного характеру, вживання яких пов'язане з образним, метафоричним переосмисленням імен персонажів, реалій і сюжетів Біблії, а також інших книг Святого Письма» [7, с. 104]. Однак, згідно з цим визначенням, біблеїзмами не можна було б вважати деякі афоризми «запозичені» з Біблії, які вживаються в прямому значенні (такі, наприклад, як «любви ближнього свого, як самого себе», «хто має вуха, нехай слухає»), які вживаються не менш часто, ніж біблеїзми в визначенні названих авторів і, отже, також є відтвореними мовними одиницями. Дане розуміння біблеїзмів не виправдано звужує коло досліджуваних одиниць.

Біблеїзми у широкому значенні розглядають лінгвісти А.Біріх, В.М. Мокієнко. Вони будують розуміння біблеїзму на основі його походження, тобто з етимологічної точки зору, і з урахуванням стійкості, відтворюваності: «Біблеїзми – це слова, стійкі словосполучення і афоризми, що виникли на

основі Біблії або біблійного сюжету» [2, с. 147]. З цього випливає, що в Біблії є конкретне місце в тексті, з яким співвідноситься існуюча стійка одиниця мови, і, за умови подібності уривка тексту і розглянутої одиниці (тобто за умови наявності прототипу), остання буде біблеїзмом. Передбачається і наявність в Біблії конкретного сюжету, факту, персонажу, на основі яких виник той чи інший біблеїзм.

Доречним буде зауваження, що немає чіткого уявлення про природу біблеїзмів. З одного боку, в традиційній класифікації фразеологічних одиниць виділяється група сталих словосполучень, запозичених в мову, які вживаються в тому самому вигляді, що й у мові-джерелі. Ці одиниці є біблеїзмами. З іншого боку, інформація про джерело походження одиниці дозволяє дослідникам вважати такі звороти «крилатими висловами», тобто сталими виразами, що з'явилися в мові певного літературного, публіцистичного чи наукового стилю. «Крилаті вислови» характеризуються: 1) зв'язком з джерелом; 2) роздільно оформленістю; 3) відтворюваністю; 4) стійкістю компонентного складу та граматичної структури (що не виключає варіантність); 5) стабільністю, стійкістю семантики, що закріплена за даним зворотом в мовному узусі [72, с.21].

Деякі учені пропонують віднести біблеїзми до текстових ремінісценцій, тобто, свідомих та несвідомих, точних та перетворених цитат чи посилань на відомі тексти. Текстові ремінісценції, як зазначає А. Е. Супрун, можуть включати в себе цитати, «крилаті вислови», індивідуальні неологізми, назви творів, імена авторів та персонажів, особливі конотації слів та виразів, прямі та опосередковані нагадування про певні ситуації [55, с. 17].

Зокрема, у сучасній науковій літературі біблеїзми кваліфікуються як «окремі слова та фразеологізми (в широкому розумінні цього терміна, включно з прислів'ями та приказками), які, відірвавшись від біблійного тексту, широко вживаються в мовленні, побутовому та літературному» [7, с.103]. Є. І. Боллігер пояснює біблеїзм як будь-яку інтертекстуальну реалізацію біблійного тексту в будь-якому іншому тексті культури або дискурсу [9].

За визначенням Н. Черкас, поряд з окремими словами, біблеїзмами називають також сталі словосполучення, вирази й навіть фрази, що вживаються у Біблії [61, с. 59]. Крім того, вона зазначає, що фразеологічні біблеїзми є прямо або опосередковано запозиченими з Біблії повністю асимільованими сталими словесними комплексами зі структурою словосполучення або речення, які наділені ознаками об'єктів, які образно інтерпретуються, а також семантичною сталістю значення, що виникає внаслідок повного або часткового переосмислення компонентів [62].

Згідно Р. Зорівчак, термін біблеїзм не обмежується фразеологічними одиницями біблійного походження, а об'єднує також різнохарактерні лексеми – топоніми, антропоніми, слова біблійної тематики [20, с. 40].

Досліджуючи використання біблеїзмів в промовах американських президентів, В. Четайкіна пояснює значення поняття біблеїзму, як слова, фразеологічної одиниці чи власного імені, які вживають у тексті Біблії, і, отже, в їхню семантичну структуру під впливом контексту входять семи «зв'язок з Богом», «величність, урочистість» [64, с.78].

На думку С. Онопрієнко, біблеїзми – це «мовні одиниці, запозичені з Біблії або утворені під семантичним впливом біблейських текстів, вживання яких пов'язано з образним, метафоричним переосмисленням імен персонажів, реалій, сюжетів Біблії та інших книг Святого Письма» [42, с. 3].

Однак не всі лінгвісти погоджуються з тим, що будь-яке вживання лексичних одиниць, словосполучень, фразеологізмів, які зустрічаються в Біблії можна прирівняти до біблеїзмів. Таким чином, В. Хлебда підкреслює, що наявність власних імен та архаїзмів біблійного походження в складі словосполучень і афоризмів далеко не завжди свідчить про їх належність до корпусу біблеїзмів [40, с. 86 – 87]. Наприклад, такі звороти як адамові сльози (спиртний напій), адамове яблуко (кадик), потреба царя Сеула (природна потреба) пройшли такий тривалий шлях до сучасного використання, що їх початковий зв'язок з Біблією майже втрачено.

У багатьох же крилатих виразах біблійна основа настільки тісно переплітається з дохристиянським, язичницьким, античним, міфологічним початком, що встановити первинність або вторинність цієї основи майже неможливо. Так, наприклад, прислів'я – *He that mischief hatches, mischief catches* / *Не рий іншому яму, сам в неї потрапиш*, яке в різних варіантах вживається в Святому Письмі, має паралелі у Езопа і Цицерона і зустрічається в мовах, не схильних до впливу християнської культури [8].

Вивчаючи роль Біблії в фразеології, І. Д. Балакова, В. Ковачова, В. М. Мокієнко трактують поняття біблеїзму як мовну одиницю, яка характеризується низкою ознак: смисловою завершеністю, відтворюваністю (з можливими варіантами), семантичною і стилістичною маркованістю (переносним значенням, підвищеною експресивністю) [3, с.14]. Біблеїзми маркуються на усіх мовних рівнях [9]:

1. Фонетичний рівень: застарілий варіант фонемі «*во всех языцех*»; звукові повтори, які фронтально характеризують біблійний текст «*Blessed are the merciful*», «*Blessed are the peacemakers*», «*Rejoice, and be exceeding glad*».

2. Морфемний рівень: застарілі форми – 3 ос. одн. в англійській мові *cometh*, *divideth*, *knoweth*.

3. Лексичний рівень: виділяється специфічна біблійна і близько біблійна лексика:

– Антропоніми: *Иуда (Judas)*, *Иов (Job)*, *Валтазар (Belshazzar, Belsazer)* [84];

– топоніми — *Голгофа (Golgotha)*, *Содом і Гоморра (Sodom, Gomorrah)*, *Вавилон (Babel, Babylon)*;

– книги Біблії — *Вихід (Exodus)*, *Апокаліпсис — Одкровення Іоанна Богослова (Revelation, Apocalypse)*;

– біблейські реалії — *Ноїв Ковчег (Noah's Ark, die Arche Noah)*;

– фразеологізми — *he that seeks finds, the stones will cry out, a land flowing with milk and honey*.

4. Синтаксичний рівень: на рівні речення біблеїзми марковані паралельними конструкціями, часто анафоричними або епіфоричними – «*Блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство Небесне. Блаженні засмучені, бо вони будуть утішені. Блаженні лагідні, бо вони успадкують землю*» (Матв 5: 3-5);

– лексичними тріадами, що символізують триєдність Бога – “*And now abideth faith, hope, charity, these three; but the greatest of these is charity*” (1Pet. 13:13);

– анадіпозисом – «*Авраам породив Ісака, а Ісак породив Якова, Яків породив Юду й братів його*» (Матв. 1: 2);

– полісиндетоном, який ритмічно організовує текст – “*And they departed from before Pihahiroth, and passed through the midst of the sea into the wilderness, and went three days' journey in the wilderness of Etham, and pitched in Marah*” (Num 33: 8);

– хіазмом – “*Beloved, let us love one another: for love is of God; and every one that loveth is born of God, and knoweth God. He that loveth not knoweth not God; for God is love*” (John 4: 7-8).

Синтаксичні конструкції задають специфічний ритм, сама поява якого в тексті є інтертекстуальним посиланням на Біблію.

Фразеологізми біблійного походження, нарівні з фразеологічними одиницями, генетично пов'язані з грецькою і римською міфологією, світовою історією і літературою, зазвичай відносять до інтернаціональної фразеології, що обумовлено широким розповсюдженням даних одиниць в мовах багатьох народів світу. В зарубіжній літературі, крім терміну «інтернаціоналізми», використовується також термін «загальнокультурні європеїзми», що є цілком виправдано, оскільки дані лексичні одиниці зустрічаються якщо не в усіх, то в багатьох європейських мовах і відображають спільність культурної спадщини [18].

Біблійна фразеологія англійської мови, з одного боку, є частиною її фразеологічної системи, і, отже, біблійний фразеологізм набуває всіх диференціальних ознак фразеологічної одиниці, а з іншого боку, біблеїзми

мають ряд специфічних особливостей, причинами яких є їхнє походження й особлива семантика, а також стилістична характеристика та певні функції у мові. До специфічних рис біблеїзмів О. М. Набока відносить, у першу чергу, їх змістовну структуру, в якій чітко простежуються морально-дидактичні, морально-етичні складники, а також їх лінгвостилістичні особливості, що виявляються в конотативності їхньої семантичної структури. Крім того, вона зауважує, що в англomовній біблійній фразеології спостерігається і процес *десакралізації*, що може стати причиною іронічного або жартівливого забарвлення біблеїзму [41].

Отже, можемо зробити висновок, що термін біблеїзм не обмежується фразеологічними одиницями біблійного походження. Він об'єднує різнохарактерні лексеми: топоніми, антропоніми, а також цитати, джерелом яких є Біблія. До специфічних ознак біблеїзмів лінгвісти відносять їх смислову завершеність, відтворюваність (з можливими варіантами), семантичну і стилістичну маркованість (переносне значення, підвищену експресивність), їх змістовну структуру, в якій чітко простежуються морально-дидактичні, морально-етичні складники, а також їх лінгвостилістичні особливості, що виявляються в конотативності їхньої семантичної структури. Біблеїзми – це особливий шар лексики, який має ряд специфічних ознак, зумовлених їхнім походженням й особливою семантикою, а також функціонально-стилістичною специфікою першоджерела.

1.3. Поява біблеїзмів в англійській мові

Для кращого розуміння поняття біблеїзму звернемося до історії власне його джерела.

Біблія (або Святе Письмо) — це священна книга християн, тобто людей, які вірять у Небесного Бога-Отця — Творця усього суцього, а також у прихід, діяння, смерть на хресті й вознесіння на небо Сина Божого Ісуса Христа. Біблія усе це й описує: створення світу (Старий Заповіт) та земне життя Ісуса Христа (Новий Заповіт). Це найпоширеніша з усіх книг, які будь-коли існували на

земній кулі: за останніми свідченнями, вона повністю або частково перекладена 1900 мовами світу. Основний текст Біблії складається з двох частин: це книги Старого Заповіту і Нового Заповіту. Тому її ще називають Книгою Книг, тобто збіркою з багатьох книг, хоча цей же вислів можна трактувати й інакше — як найменування найкращої з книг. Писалася Біблія багатьма авторами в різні історичні періоди протягом шістнадцяти століть [26, с. 2].

З часу виникнення друкарства в Англії й інших англомовних країнах (XV – XVI ст.) культурна традиція, спираючись на літературу, мистецтво, мова точних наук формувалися і розвивалися в рамках і під впливом християнського світогляду. При цьому книга книг – Біблія – була джерелом натхнення і знань, осередком моральних засад і образів, що у вигляді ідіом, крилатих виразів, афоризмів увійшли в розмовну і літературну мови, у «плоть і кров» образного й асоціативного мислення носіїв мови [38].

Англійські біблійні вислови глибоко ввійшли в народну ментальність. Варто підкреслити, що входженню біблеїзмів в мовний узус англійців сприяли переклади Біблії, що формувалися протягом багатьох століть.

Переклади Біблії на англійську мову за хронологією появи можна розділити на три етапи:

- переклади, зроблені після християнізації Англії в 597 р. Середньовіччя (VIII-XIV ст.);
- переклади епохи Реформації (XV-XVII ст.);
- переклади, виконані в Новий час (XVIII-XX ст.).

Загальною характеристикою перекладів, що відносяться до середньовічного періоду, можна вважати їх залежність від латинської Вульгати, колишньої стандартної версії Західної церкви, яка отримала широке поширення на території Британії в VII-X ст. Найважливішим завданням перших англійських перекладів було не стільки пошук еквівалента, скільки його створення і включення до системи мови [21].

Найперші спроби перекласти Біблію на англосакську мову датуються сьомим століттям. Це були вільні перекази у віршах добре відомих біблійних

оповідань. Перші спроби справжнього перекладу Біблії були зроблені у 8 столітті. Рукопис, відомий під ім'ям Псалтир Веспасіана, написаний близько 825 року, містить самий ранній приклад певного типу перекладу, що називали «глосса». До кінця 10 століття існувало вже безліч перекладів. Ці переклади, що збивалися на прозаїчний переказ, часто використовувалися в проповідях священників.

Протягом середньовічного періоду не було зроблено жодного повного перекладу Біблії. Як правило, ранні переклади відрізнялися недосконалістю і далеко не завжди адекватно передавали сенс джерела, але разом з тим вони послужили будівельним матеріалом для англійської мови, який поповнив свій лексичний фонд різними словами з біблійних текстів. Ідіоми як одиниці більш складного порядку не сформувалися остаточно в цей період, проте в давньоанглійській мові були присутні стійкі вирази, в тому числі запозичені з Святого Письма [22].

З початку другої половини чотирнадцятого століття, завдяки Джону Вікліфу (1330–1384), з'явився перший англословний переклад. Багато ідіоматичних висловлювань з його перекладу (*filthy lucre, the salt of the earth, the spirit is willing but the flesh is weak*) збереглися в сучасній мові і фіксуються в ідіоматичних словниках.

Найавторитетнішим перекладом даного хронологічного відрізка є Авторизована Версія або Біблія короля Якова – (1611 р.) [78].

Переклад Біблії Якова увійшов в англійську літературну традицію і став в англословній культурі свого роду оригіналом біблійного тексту нарівні з єврейськими та грецькими джерелами. Текст багато знали напам'ять по обох сторонах Атлантики, цитати саме з даної Біблії використовуються, як правило, в інституційних текстах. Це пояснюється не тільки домінуванням протестантських традицій в англословних культурах, але і високою якістю перекладу, який зберігає багато стилістичних особливостей грецького оригіналу [9, с. 3].

Вплив Біблії короля Якова, яка була опублікована 400 років тому, важко переоцінити. Жодна інша книга, та й взагалі будь-яка частина культури, здається, не вплинули на англійську мову більше, ніж Біблія короля Якова. Її мовні звороти проникли в повсякденну мову носіїв англійської мови, які вживаються і по сьогоднішній день (*God forbid, take root, the powers that be, no peace for the wicked, a fly in the ointment, wheels within wheels*) [79].

На рубежі XIX-XX століть починається редакція існуючих версій Святого Письма і підготовка нових перекладів, обумовлена розвитком і зміною англійської мови, а також рядом екстралінгвістичних причин.

У 20 столітті була зроблена спроба створити авторитетний текст англійської Біблії для нового часу. Нова Англійська Біблія (Новий Заповіт, 1961; Старий Заповіт і Апокрифи, 1969) – це абсолютно новий, свіжий переклад оригінальних текстів природною, розмовною англійською мовою, що вийшов за підтримки і участі всіх християнських церков Великобританії [46].

Таким чином, Біблія пройшла великий шлях до становлення. Незважаючи на велику кількість перекладів Біблії на англійську мову, основна маса біблійних фразеологізмів сходять до перекладів X-XVI ст., створених на основі біблійних сюжетів (Англосаксонські поеми, біблійні перекази Ельфріка, старозавітні перекладання середньо англійського періоду, середньовічні містеріальні цикли); власне перекладів Святого Письма VIII-XVII ст. (Глоси до тексту Псалтиря, Паризький Псалтир, переклади Вікліфа, Тіндеяла, Біблії Кавердейла, Метью, Велика, Женевська і Єпископська Біблії, Біблія Короля Якова), а також до основної богослужбової книги англіканської церкви – Книги загальних молитов (*Book of Common Prayer*) [14].

Власне популяризації біблійних фразеологізмів сприяли видатні англійські письменники, неодноразово вдаючись до біблійних сюжетів в пошуках семантично містких метафоричних зворотів, які через відомі твори входили в мовний узус англійців, а також політики, які використовували цитування з текстів Біблії в своїх промовах та зверненнях до людей задля прагматичних цілей.

1.4. Біблеїзми та їх прототипи

Біблеїзми стали широко розповсюдженими серед населення Англії та загалом у англomовному світі. Протягом століть окремі слова, словосполучення і речення переходили з Біблії у розмовну мову народу. Спочатку це були, мабуть, більш або менш точні цитати, якими мовці підтверджували слушність своїх думок або заперечували чийсь — у разі потреби. Поступово такі цитати все далі відходили від того тексту, з якого були взяті, набували розширеного, переносного, образного значення [16, с. 4].

Зрозуміло, що їх з прагматичним наміром часто використовували відомі оратори, зокрема президенти. Очевидно, читачі та слухачі президентських промов та їхня ментальність упродовж сторіч змінювалися, отже, змінювалися і методи використання біблійних алюзій у промовах. У зв'язку з тим окремі біблеїзми дуже далеко відійшли від своїх прототипів [64, с. 68-73]. Причиною цього є те, що біблійний прототип з часом переосмислюється, в ньому також міже бути змінений порядок слів або відкидаються архаїчні форми слів.

Наприклад, вираз “*to kill the fatted calf*” з притчі про блудного сина вживається в прямому значенні «заколоти відгодоване теля». Пізніше цей зворот набув нового значення – пригостити найкращим, що є вдома.

В своїй книзі «Фразеологія англійського мови» О. В. Кунін описує наступні основні типи подібних розбіжностей: [31, с. 269-271]

1. Біблійний прототип використовується в буквальному прямому значенні, відповідний же фразеологізм утворюється в результаті його переосмислення.

Так, наприклад, вираз “*a millstone about smb.'s neck*” – важка відповідальність, камінь на шиї, який бере початок з біблійного тексту, часто використовується з дієсловами *hang i have*. Можливою є також заміна слова *about* на *(a)round*.

2. Варіант біблійного прототипу стає фразеологізмом.

Можна навести наступний приклад, вираз *“live on the fat of the land”* – жити в розкоші, розкошувати, витіснив біблійний прототип *“eat the fat of the land”*, який не увійшов до загального використання:

Then Pharaoh said to Joseph, "Say to your brothers, Do this: load your beasts and go to the land of Canaan, and take your father and your households and come to me, and I will give you the best of the land of Egypt and you will eat the fat of the land" (Gen. 45:18)

3. Зміна форми образного біблійного виразу.

Фразеологізм *“a drop in the bucket”* – є зміненим біблійним виразом: *Behold the nations as a drop of a bucket... (Is 40:15)*

У фразеологізмі *gall and wormwood* – «дещо ненависне», огидне змінено порядок слів у порівнянні з біблійним прототипом і відкинуті артиклі (*the wormwood and the gall*).

Деякі біблеїзми модернізуються і архаїчні форми з часом відкидаються, наприклад: *not to let one's left hand know what one's right hand does* – ліва рука не знає, що робить права.

When thou doest alms let not thy left hand know what thy right hand doeth (Matth. 6:3) — «У тебе ж, коли твориш милостиню, нехай ліва рука твоя не знає, що робить права».

Крім того, може змінюватись відтінок значення – з позитивного на негативний.

4. Складові фразеологізму використовуються в Біблії в своїх прямих значеннях, але не поєднуються:

Фразеологізм *loaves and fishes* означає земні блага. *Loaves* (хліб) і *fishes* (риба) згадуються в Книзі, коли Христос нагодував п'ятьма хлібами і двома рибами сотні людей, що зібралися слухати його. У Біблії використовується окремо слово *loaves* і слово *fishes*, але не словосполучення *loaves and fishes*.

“And when he had taken the five loaves and the two fishes, he looked up to heaven, and blessed, and brake the loaves, and gave them to his disciples to set before them; and the two fishes divided he among them all” (Mark 6:41).

5. Деякі ФО відносяться до біблійського сюжету, в якому згадується лише один компонент фразеологізму.

Наприклад, вираз *a doubting Thomas* (Фома невіруючий) пішов з біблійської розповіді про те, як один з апостолів, Фома, не повірив у воскресіння Христа після розп'яття.

“But Thomas, one of the twelve, called Didymus, was not with them when Jesus came. The other disciples therefore said unto him, We have seen the Lord. But he said unto them, Except I shall see in his hands the print of the nails, and put my finger into the print of the nails, and thrust my hand into his side, I will not believe” (John 20:24).

Сюди ж відноситься також і вирази *forbidden fruit* (заборонений плід), *forbidden fruit is sweet* (заборонений плід солодкий).

6. Створення фразеологізму в результаті гри слів.

Таким чином, ФО *the land of Nod* (царство сну) виникла в результаті однакового звучання англійських слів *nod* – дрімота і *Nod* – назва землі, куди був засланий Каїн після вбивства Авеля:

And Cain went out from the presence of the LORD, and dwelt in the land of Nod, on the east of Eden (Gen 4:16).

Фразеологізми біблійного походження не є застиглими цитатами, що не допускають ніяких змін. У сучасній англійській мові багато з них піддаються різним видам поновлення, від них можуть утворюватися похідні вирази. Тобто біблійні фразеологізми як і фразеологізми взагалі допускають варіативність. Причини варіювання можуть мати як інтер-, так і екстралінгвістичний характер. Варіювання може зумовлюватися прагненням розвинути або оживити образ фразеологічних одиниць [12, с. 38].

Таким чином, біблеїзми можуть мати [3, с. 39-40]:

– Лексичні варіанти – *берегти як зіницю ока; to separate (sort) wheat from tares (the chaff);*

– Словотворчі, морфологічні та фонетичні варіанти – *люби ближнього свого як себе самого;*

– Синтаксичні (структурні) варіанти – *to cast pearls before the swine* (*do not cast pearls before the swine*), *a house divided against itself* (*a house divided against itself cannot stand*).

Отже, можемо сказати, що біблеїзми, які вживаються в сучасному мовленні є переосмисленими, та вже втратили частково, або цілком свої початкові форми та значення задля надання висловлюванням певної стилістичної забарвленості.

1.5. Класифікація біблеїзмів

Велика кількість біблійних фразеологічних одиниць зустрічається в багатьох мовах народів, що сповідають християнську релігію, тому вони становлять інтерес для вивчення. У світі не існує єдиної й загальновизнаної класифікації біблеїзмів, тому що це поняття досить широке. Мовознавці класифікували біблеїзми за різними принципами.

Що стосується типології біблеїзмів, то мовознавці виокремлюють наступні тематичні групи біблеїзмів [11]: власні імена; біблійні поняття та реалії; слова і вирази згруповані за біблійною тематикою; лексичні одиниці, утворені від біблеїзмів внаслідок екстралінгвістичних факторів.

До власних імен відносять топоніми (власні назви географічних об'єктів) та антропоніми (власні назви людей), серед яких можна виділити наступні підтипи.

Топоніми:

а) топоніми біблійного походження, які вживаються в своєму первісному значенні: *Bethlehem*;

б) топоніми біблійного походження, які вживаються в переносному значенні або як загальні іменники: *Tophet-tophet* (місце вічної смерті, пекло);

в) нові топоніми, які мають певні асоціації з Біблією: *St. Petersburg* (Санкт-Петербург) – місто святого Петра – небесного патрона царя Петра I.

Антропоніми:

а) антропоніми біблійного походження, які вживаються в своєму первісному значенні: *Moses, Jesus, God, Adam, Eve*.

б) антропоніми біблійного походження, які використовуються для називання інших людей: *Ishmael, a good Samaritan, a doubting Thomas*.

в) антропоніми біблійного походження, які самі чи їх похідні вживаються в переносному значенні або як загальні іменники: *Lazarus* – lazaret (1 – лепрозорій; 2 – карантин, карантинне судно)

г) антропоніми біблійного походження, які використовуються в спеціальній термінології: *marigold* – 1) нагідки; 2) чорнобривці.

До біблійних понять та реалій належать:

а) Слова, вжиті в переносному значенні.

Вживаючи вираз *to bury one's talents in the earth*, ми не завжди усвідомлюємо, що слово *talent* колись позначало грошову одиницю і саме у цьому значенні воно вживалось у відомій євангельській повчальній притчі, тому його можна трактувати як одну з біблійних реалій. Пізніше цей вираз набув значення – «не використати можливостей».

б) Слова, вжиті в прямому значенні: (*the Trinity*) – триєдине божество у якому поєднуються: Бог-отець, Бог-син, Бог-дух святий.

До слів і виразів, згрупованих за біблійною тематикою, можна віднести слова і вирази, пов'язані з Богом (*God's grace; God's hand, son of the God*), слова і вирази, пов'язані з життям Ісуса Христа (*Christendom; to bear the cross, cross*), назви небесних духовних істот (*angels*), назви людей (*evangelists; apostles*), назви тварин (*leviathan*), назви богословських книг і заповідей (*the New Testament, Genesis, Bible*), назви різних місцевостей, володінь, жител (*Garden of Eden*); назви представників старовинних племен, старовинних і сучасних релігійних сект і орденів (*Nazarite*); історичні і легендарні факти і події, а також пов'язані з цим поняття (*ark, flood*), релігійні свята і дні відпочинку (*Sabbath*); ритуали, пов'язані з церковною відправою (*psalmody*); заголовки гімнів і молитов (*the Magnificat*).

В свою чергу лексичні одиниці, утворені від біблеїзмів внаслідок екстралінгвістичних факторів, включають лексичні одиниці, утворені внаслідок деформації або перекручення первинних одиниць, спочатку усно з подальшим проникненням у писемну мову (*bedlam* – дім для божевільних, бедлам), богохульства і блюзнірства (*goddam, damn-it-to-hell*); евфемізми (*the Prince of darkness, the black one*); перифрази (*the Holy one*), вигуківі фрази і фразеологічні одиниці (*O blessed Jesus!, God bless you, in the name of God, Good gracious*).

Семантично-граматична класифікація

За семантичними особливостями можна виокремити:

а) біблеїзми, що мають пряме значення (*babes and sucklings* – новачки, недосвідчені люди; *the holy of holies* – свята святих);

б) біблеїзми з переносним значенням (*to eat one's words* – взяти свої слова назад; *a lost sheep* – людина, що збилася з дороги праведної [7]).

Досліджуючи фразеологізми біблійського походження, мовознавці пояснюють, що біблеїзми так само як і фразеологізми можуть об'єднуватись в семантично-граматичні типи. Таким чином, маємо наступну класифікацію [19]:

1) Іменні / субстантивовані (*servant of two masters, deadly sin, outer darkness, a lost sheep*);

2) Дієслівні / вербальні (*to cast pearls before swine, to serve Mammon, to bear ones cross, to separate the sheep from the goats*);

3) Прикметникові / ад'єктивні (*not of this world, poor in spirit, sealed with seven seals*);

4) Прислівникові / адвербіальні (*by divine mercy, in flesh and blood, with one's full heart, without respect of persons*);

5) вигуківі (*let this cup pass from me, crucify him, for Christ's sake*).

Також є група біблійних фразеологізмів, які не відносяться до жодного з попередніх типів, так як вони мають категоріальні ознаки декількох частин мови.

Структурна класифікація

Дослідивши різні підходи до опису структури фразеологізмів, ми спробували скомпонувати свою класифікацію за кількістю компонентів на основі структурної диференціації, яку запропонував О. В. Кунін [32]. Тож, виділяємо наступні структурні типи фразеологізмів:

1) однокомпонентні біблеїзми, основа яких складається з одного слова (простого або складного): *altar, soul, Paradise, hell*;

2) біблеїзми-словосполучення: *manna from heaven, apple of one's eye, Abraham's bosom*;

3) біблеїзми-звороти, що мають структуру простого або складного речення: *Spirit is willing but the flesh is weak*.

1.6. Семантико-структурні особливості біблеїзмів як визначальний фактор специфіки їх перекладу

Біблеїзми є частиною фразеологічного шару як англійської, так і української мови і досить часто вживаються в мовленні. Тому у процесі своєї професійної діяльності перекладач стикається з проблемою їх перекладу. Перед ним постає завдання влучно та повно передати біблеїзм рідною мовою. Це і є причиною великого інтересу лінгвістів-науковців до теми біблеїзмів, їх класифікації та перекладу.

1.6.1. Поняття перекладу та його різновиди

Переклад – одне з найдавніших занять людини. Розбіжність мов спонукала людей до цієї нелегкої, але такої необхідної праці, яка слугує цілям спілкування й обміну духовними цінностями між народами.

Термін «переклад» є багатозначним, на думку В. С. Виноградова, він має два термінологічні значення. Перше з них визначає розумову діяльність, процес передачі змісту, вираженого однією мовою, засобами іншої мови. Друге називає результат цього процесу – текст усний або письмовий. Хоча ці поняття

й відрізняються, вони являють собою діалектичну єдність, одне не мислиться без іншого [10, с. 5].

Дефініції терміну «переклад» залежать від дослідницьких цілей і поглядів мовознавця та його приналежності до тієї чи іншої наукової школи.

Послідовники денотативних поглядів вважають переклад процесом опису за допомогою мови перекладу – денотатів, описаних мовою оригіналу.

Прибічниця структурних методів дослідження Л. О. Черняховська визначає переклад як «перетворення структури мовленнєвого утворення, в результаті якого, при збереженні незмінним змістовного плану, змінюється план вираження. Одна мова замінюється іншою» [63, с. 3].

Послідовники трансформаційних методів дають такі визначення перекладу:

Переклад – це «перетворення одиниць і структур вихідної мови (ВМ) на одиниці та структури мови перекладу (МП)» [27, с. 32].

Переклад – процес перетворення мовленнєвого утворення однією мовою в мовленнєве утворення іншою мовою за умов збереження незмінного плану змісту, тобто значення [5, с. 11].

У перекладознавстві існує також комплексний підхід до визначення перекладу:

Переклад – це вид мовного посередництва, за якого мовою перекладу створюється текст, що є комунікативно рівноцінним оригіналові (у функціональному, змістовному та структурному плані) [47 с. 92].

Процес перекладу О.О.Селіванова кваліфікує як подвійний інтерпретаційно-породжувальний дискурс [52, с. 672], адже процес перекладу має дві фази:

1. Сприйняття й інтерпретація оригінального тексту перекладачем;
2. Породження тексту перекладу.

У когнітивно-комунікативному аспекті (насамперед в аспекті когнітивної семіотики) переклад визначається як процес перекодування

повідомлень, закодованих в знаках однієї мовної системи, у повідомлення, закодовані в знаках іншої мовної системи [44, с. 260].

На думку І.В. Корунець, загальне значення перекладу пов'язане з діями або процесом відтворення, вираження змісту слова, словосполучення, речення або тексту вихідної мови мовою перекладу. Іншими словами, з роботою, виконаною перекладачем [29].

Переклад як процес і як результат є об'єктом дослідження спеціальної філологічної галузі: перекладознавства (або теорії перекладу), яка є досить розвиненою та розгалуженою наукою. Зокрема, виділяють:

- загальну теорію перекладу, що встановлює універсальні закономірності перекладу, вивчає типи міжмовної відповідності, засоби досягнення повноти і точності перекладного тексту;
- конкретні теорії і практики перекладу, які застосовуються щодо пари конкретних мов;
- спеціальні теорії перекладу, спрямовані на характеристику окремих його видів перекладацького процесу;
- історію перекладу, тощо.

1.6.1.1. Типологія перекладів

У перекладознавстві існують різні класифікації перекладів у залежності від певних критеріїв. За **формою**, в перекладознавстві послідовно виокремлюються усний і письмовий переклад [5, с. 46 – 47].

Усний переклад використовують для обміну інформацією під час особистого контакту фахівців під час укладання контрактів, на виставках, міжнародних науково-технічних конференціях, симпозіумах, на лекціях, під час доповідей тощо. На відміну від письмового перекладу усний роблять негайно, не маючи можливості послуговуватися довідковою літературою.

Усний переклад може бути послідовним або синхронним.

Послідовний переклад - це усний переклад повідомлення з однієї мови іншою після його прослуховування. Важливо, щоб переклад здійснювався у паузах після логічно завершених частин, щоб був зрозумілий контекст.

Синхронний переклад робить перекладач-професіонал одночасно з отриманням усного повідомлення.

За **критерієм взаємозв'язку з оригіналом** в перекладознавстві виокремлюються наступні види перекладу:

Дослівний переклад – механічна підстановка слів заданої мови як еквівалентів слів іншої мови за умов збереження конструкції. У такому перекладі можуть зберігатися порядок слів та граматичні конструкції, невласливі мові, якою перекладають.

Вільний переклад передає загальний зміст тексту іншою мовою відповідно до розуміння перекладача (не дотримуючись формальної відповідності між мовою-оригіналом і мовою-перекладом).

В залежності від **комунікативного завдання** обирається повний, або скорочений (реферативний) переклад.

Скорочений переклад може застосовуватися до текстів усіх видів: від ділового листа до роману. Він використовується в тих випадках, коли деталі не є комунікативно істотними. Результатом скороченого перекладу є тези, конспекти, реферати, анотації, дайджести тощо. Існує два способи виконання скороченого перекладу: *вибірковий та функціональний*.

Вибірковий переклад полягає у виборі та повному перекладі ключових, на думку перекладача, одиниць вихідного тексту. Всі інші компоненти вихідного тексту вважаються другорядними і не підлягають перекладу взагалі. Достовірність даного перекладу залежить від точності вибору ключових одиниць перекладачем.

Функціональний переклад полягає в компонуванні тексту перекладу за допомогою функціонально перетворених одиниць вихідного тексту. Функціональне перетворення може базуватися на лексико-семантичних, граматичних та стилістичних трансформаціях вихідного тексту з метою його

скорочення або спрощення. Прикладами такого перекладу можуть бути перекази, адаптації, версії тощо [23].

За змістом виділяють такі основні різновиди перекладу:

- *суспільно-політичний*, який передбачає усне чи письмове відтворення засобами іншої мови суспільно-політичних матеріалів: виступів та заяв політичних діячів, інтерв'ю, матеріалів брифінгів, прес-конференцій, дипломатичних документів, наукових праць з політології, соціології тощо;

- *художній*, тобто переклад творів художньої літератури (поезія, проза, драма). Художній переклад дає змогу кожному народові долучитися до скарбів світової літератури, а також сприяє популяризації національної культури. Твори світової класики українською перекладали Леся Українка, Іван Франко, Микола Зеров, Борис Тен, Максим Рильський, Микола Лукаш, Григорій Кочур та багато інших;

- *науково-технічний (технічний)* - переклад, який використовують для обміну науково-технічною інформацією між людьми, які спілкуються різними мовами.

Окремим видом перекладу є *анотаційний* – це стисла характеристика оригіналу, що є переліком основних питань, іноді містить критичну оцінку. Такий переклад дає фахівцеві уявлення про характер оригіналу (наукова стаття, технічний опис, науково-популярна книга), про його структуру (які питання розглянуто, у якій послідовності, висновки автора), про призначення, актуальність оригіналу, обґрунтованість висновків тощо. Обсяг анотації не може перевищувати 500 друкованих знаків.

Автоматизований (комп'ютерний) переклад. Ідея автоматизованого перекладу виникла ще 1924 р., а 1933 року радянському інженерові П. Смирнову-Троянському було видано патент на машину для перекладання, яка працювала за принципом зіставлення відповідників з різних мов механічним способом. Машинний переклад у сучасному розумінні цього терміна вперше було зроблено 1954 року в Джордж-таунському університеті. Операційними

ланками машинного перекладу, який застосовує принцип «синтезу через аналіз», вважаються:

- парсер – синтаксичний (або в інших моделях, фонетичний і морфологічний) аналіз вхідного тексту за допомогою лексикону та граматики;
- трансфер – застосування проміжних рівнів представлення вхідного тексту за допомогою мов-посередників, структур знань, лексичних і синтаксичних фільтрів;
- синтез вихідного тексту на підставі граматики та лексикону мови вихідного тексту й інформації проміжного рівня.

Сьогодні створено багато експериментальних і практичних систем автоматичного перекладу, напр., системи SYSTRAN, LOGOS, ALPS, METAL, GETA, EUROTRA тощо, до яких входить понад 15 версій для різних пар мов.

1.6.1.2. Способи перекладу

У процесі перекладу виокремлюють два типи текстових одиниць: одиниці зі стандартною залежністю від контексту та одиниці з нестандартною залежністю. Переклад одиниць зі стандартною залежністю (типологічно *еквівалентних одиниць*) виконується на рівні лексико-граматичних відповідностей двох мов.

Одиниці з нестандартною залежністю (*безеквівалентна лексика*) при перекладі потребують врахування таких чинників, як мовний, культурологічний та психологічний.

Багато відомих вчених розглядали способи перекладу безеквівалентної лексики та класифікували їх.

Видатний вчений В. С. Виноградов виділив наступні способи перекладу: транскрипція або транслітерація, гіпо-гіперонімічний переклад, уподібнення, перифрастичний переклад, калькування [10].

Т. Р. Кияк наводить дещо відмінну класифікацію перекладу: транскрипція, гіпо-гіперонімічний переклад, уподібнення, міжмовна конотативна транспозиція, дескриптивна перифраза або перифрастичний

переклад, комбінована реномінація, контекстуальне розтлумачення реалій, ситуаційний відповідник, калькування [24, с. 150-153].

Перекладознавець І. М. Литвин наводить класифікацію перекладу згідно його аспектів: *фонетичного* (транслітерація, транскрипція, комбінація транскрипції та транслітерації, фонографічна заміна за традицією), *граматичного* (трансформації на словотвірному, морфологічному, синтаксичному рівнях), *лексичного* (міжмовні лексичні відповідники; денотативний, конотативний, номінативний аспект лексичних трансформацій), *прагматичного* (переклад фразеологічних одиниць, фігуративні прагматичні трансформації, концептуальні перетворення, аксіологічні та мегатекстові трансформації) [39, с.187].

І.А. Батіна при вивченні феномену перекладу аналізує види перекладацькі відповідності (лексичні, фразеологічні, граматичні; одинарні, множинні, okazіональні) та їх типи (запозичення, кальки, аналоги, лексичні заміни, описовий спосіб). Для перекладу фразеологічних та ідіоматичних одиниць перекладознавець пропонує фразеологічні еквіваленти, кальки, аналоги, а для граматичних безеквівалентних одиниць використовує нульовий, наближений, трансформацийний переклад [4, с. 34].

Зупинимося детальніше на класифікації способів перекладу, яку знаходимо в роботі І. В. Корунця "Теорія і практика перекладу" [29]. У ній дослідник виділяє велику кількість різновидів перекладу, зокрема переклад фразеологічних та ідіоматичних одиниць, в якому ми особливо зацікавлені. Розглянемо кожен з них:

Еквівалентний – переклад фразеологічної одиниці з однієї мови фразеологізмом другої мови, який співпадає за змістом і структурним складом компонентів. Абсолютно адекватні фразеологічні вирази двох мов називаються *повними (або абсолютними) еквівалентами*: *wolf in sheep's clothing* – *вовк в овечій шкурі*. *Неповними (або частковими) еквівалентами* є ті фразеологічні вирази, які мають відмінності в структурно-граматичному або лексичному плані, коли один компонент фразеологічного виразу англійської мови не

збігається з фразеологічним виразом другої мови, але відноситься до тієї ж тематичної групи: *like a squirrel in a cage* – як білка в колесі (дослівно як білка в клітці);

Калькування. Суть цього способу полягає в передачі безеквівалентної лексики вихідної мови за допомогою заміни її складових частин – морфем чи слів - їх прямими лексичними відповідниками у мові перекладу: *Book of Life* – книга життя.

Аналоговий переклад заснований на принципі підбору аналогу, тобто такого українського сталого звороту, який є адекватним англійському за значенням, але повністю або частково відрізняється від нього структурно-компонентним складом. Наприклад, *a fly in the ointment* – ложка дьогтю в бочці меду; *bronze serpent on the pole* – мідний змії на жердині та ін.

Описовий – переклад фразеологічного виразу описово або одним еквівалентним словом, або групою еквівалентних слів. Він застосовується, коли в мові перекладу не існує прямого еквіваленту або хоча й існує, він є незрозумілим для реципієнта, тому супроводжується додатковим поясненням. Наприклад, *a black sheep* (дослівно чорна вівця) – ганьба в сім'ї, *to put on a garment of fig leaves* – ховати свої гріхи за добрими справами [ibid].

Антонімічний переклад полягає у передачі поняття протилежним, часто із запереченням, тобто антонімом українського відповідника даного фразеологічного виразу. Антонімічний переклад нерідко буває найбільш зручним прийомом передачі смислового та стилістичного значення багатьох виразів. Даний переклад дозволяє перекладачу створити більш природну граматичну структуру в тих випадках, коли граматична форма суперечить правилам лексичної сполучуваності і позбавляє текст перекладу виразності.

Транслітерація та транскрипція. При транслітерації передається графічна форма слова вихідної мови засобами мови перекладу, а при транскрипції – звукова форма слова. Даний прийом завжди використовують при перекладі власних імен, які включають імена людей та біблійних

персонажів, географічні назви, назви країн та народів, назви біблійних реалій тощо.

До різновидів перекладу перекладознавець відносить також підрядковий переклад (підрядник); переклад слово в слово; дослівний переклад; буквальний переклад.

Підсумовуючи, варто зазначити, що переклад – процес надзвичайно клопіткий і потребує неабияких знань. Головним завданням перекладача є детальне вивчення особливостей та способів перекладу, вибір того варіанту, який найбільш точно передаватиме ідею автора, не змінивши при цьому контекст.

1.6.2. Переклад біблеїзмів з огляду на особливості їх структури, семантики та функціонування

Важко переоцінити вплив Біблії та її перекладів на мови народів, які пройшли стадію християнської культури. Справедливо це і щодо української та англійської мови. Під час засвоєння біблійних виразів цими мовами спостерігалось багато чого схожого, однак результати виявилися різними: в англійську мову увійшло набагато більше слів, виразів і цитат з Біблії, ніж в українську. Загальною, що Біблія виявилась найбагатшим джерелом англійської ідіоматики та фразеології (до речі, на другому місці – твори Шекспіра). Велика частина біблійних виразів настільки асимілювалася в англійській мові, що вони не завжди асоціюються з Біблією [5, с. 8].

Відомий англійський лексикограф Е. Партрідж зауважував : «В англійській мові є безліч цитат, які стали кліше. Багато виразів з Біблії так міцно увійшли в мову, що ми згадуємо про їхнє біблійне походження лише через архаїчне звучання: *“balm in Gilead”*, *“gall and wormwood”*, *“a howling wilderness”*, *“the flesh-pots of Egypt”*, *“the law of the Medes and Persians”*, *“the Mammon of unrighteousness”*, *“their name is Legion”*, *“to spoil the Egyptians”* [74].

Така ж тенденція прослідковується і в українській мові: багато біблеїзмів так міцно в ній прижилися, що, вживаючи їх, ми часто не усвідомлюємо, що вони походять з Біблії: *знамення часу, камінь спотикання, суєта суєт, цап відбувайло, умивати руки, хліб щоденний, не хлібом єдиним* і т.д., або ж згадуємо їхнє походження лише за наявністю в них біблійних власних назв, а також архаїчних форм або слів: *манна небесна, побиття немовлят, око за око, печать Каїна, та ін* [26, с.215].

Певні труднощі розуміння і перекладу біблеїзмів полягають в тому, що вони рідко вживаються з нейтрально стилістичним забарвленням (за винятком тих, які засвоєні мовою як нейтральні стійкі фразеологізми, наприклад: *to eat bread to the full, the letter and the spirit, alpha and omega (of smth), their name is legion*). Найчастіше один і той же біблеїзм або «піднімає» контекст, або надає йому іронічного, гумористичного або іншого забарвлення. І від того, наскільки правильно зрозумілим є стилістичне навантаження даного виразу в даному контексті, залежить вірність передачі задуму автора, тобто чи вдалося перекладачу засобами української мови донести до українськомовної аудиторії те позитивне, негативне, іронічне, урочисте або будь-яке інше враження, яке цей вислів справляє на англomовну аудиторію.

При зісталенні біблеїзмів в англійській і українській мовах виявляється кілька груп співвідношень [25, с.9].

Першу групу складають біблеїзми, в яких значення і сфера вживання в українській і англійській мовах співпадають. Такі біблеїзми утворюють досить велику групу, і при їх перекладі використовується український біблійний еквівалент: *daily bread* – *хліб щоденний*; *the salt of the earth* – *сіль землі*.

До другої групи входять біблеїзми, наявні лише в одній з двох мов. У свою чергу такі біблеїзми мовознавець Т.П. Клюкіна поділяє на наступні підгрупи [25]:

1. Англійські біблеїзми, як не мають еквівалентів в сучасній українській мові (тобто біблійні прототипи прижилися лише в англійській мові). Вони складають досить велику і найважчу для перекладу групу. Завдання

перекладача полягає в тому, щоб знайти українські відповідники (згідно контексту), які образними засобами української мови передаватимуть той же зміст, що й англійські вирази. В одному випадку це буде може бути переклад-пояснення / тлумачення, в другому – описовий переклад, в третьому – фразеологізм, стійке поєднання або слово: *road to Damascus* – (дослівно: *дорога в Дамаск*) – *переломний момент в житті*.

2. В українській мові зустрічаються біблеїзми, які не ввійшли в англійську мову, залишившись частиною біблійних текстів. В цьому випадку перекладачеві слід підбирати еквіваленти, що зберігають зміст і образність українського виразу: *створювати собі кумира* – *to idolize smb; to make an idol of smb.; to make smb. an icon; to iconize smb.*

Третю групу складають біблеїзми присутні в обох мовах, але їхнє вживання характеризується певними відмінностями, такими як:

Семантичні розбіжності :

а) англійські та українські еквіваленти мають відмінності в тому, що їхній денотативний та конотативний аспект значень розходиться, тобто коли відбувається збіг в основних значеннях, то переносні значення мають лише деяку спільність у сферах застосування: *manna from heaven* – в англ. мові: *щось приємне, потрібне, корисне і т.д., отримане кимось несподівано; щось / хтось дуже бажаний, очікуваний; духовна їжа.*; – в укр. мові : *падати, звалитися на когось; чекати з нетерпінням.*

б) На основі одного і того ж біблійного сюжету в англійській і українській мовах з'явилися різні (за кількістю або за обсягом значень) вирази, значення яких потрібно знати точно, щоб не бути спантеличеним видимою схожістю: *Adam's apple, Job's news.*

Грамматичні розбіжності

В англійській та українській мовах прижилися різні синтактично-морфологічні моделі вживання біблійних еквівалентів: *to wash one's hands of smb./smth.* (зазвичай з доповненням) – *умивати руки* (без доповнення); *doubting Thomas* (можлива заміна компонентів та вживання у множині: *Doubting Ernest;*

Doubted Thomas; Doubting Thomases) – *Фома невіруючий / невірний* (вживається лише в множині, форма не змінюється).

Варто відмітити, що англійські біблеїзми часто вживаються в атрибутивних конструкціях, що є характерними тільки для англійської мови: *a David-and-Goliath battle; the eye-for-an-eye philosophy; holier-than-thou attitude, a fire-and-brimstone speech etc* [46, с.19].

Стилістичні розбіжності

Англійські та українські біблійні еквіваленти функціонують в різних мовних стилях і часто мають додаткові значення: *the outer darkness* (книжна лексика) – *безпросвітня темінь* (розмовна лексика).

Однак варто зазначити, що навіть коли мова йде про вирази з яскраво вираженою стилістикою, тобто стилістично марковані, слід пам'ятати про особливу здатність біблеїзмів змінювати стилістичне забарвлення, впливаючи тим самим на контекст висловлювання [32, с. 320].

Наступна розбіжність вживання біблеїзмів в обох мовах виникає, коли англійському біблеїзму в українській мові відповідає не його український біблійний еквівалент, а інший біблеїзм або просто фразеологізм: *There is nothing covered that shall not be revealed* – *все таємне стає явним*; *Can the leopard change his spots?* – *горбатого могила виправить*.

Таке ж явище спостерігається і при перекладі деяких українських біблеїзмів на англійську мову. Так, наприклад, українському *Содом*, яке у відриві від біблійного контексту означає: шум, гам, крик, безлад і вживається в розмовній мові, скоріше відповідає біблеїзм *babel* (*what a babel!* / *A perfect babel!*), так як англійською *Sodom / sodom* має зовсім інше значення (загальне): будь-яке місце, відоме розпустою та амораллю (звідси деривативи *sodomy, sodomite*).

Біблійні вирази, що вживаються в англійській мові в латинській формі (іноді паралельно вживається і англійський варіант) часто перекладаються з посиланнями на церковно-слов'янську мову: *Fiat Lux* (*Let there be light*) – *хай буде світло*; *Sancta / Sanctum sanctorum* – *святая святих*.

1.7. Роль біблеїзмів в творах Вільяма Шекспіра

Говорячи про світову літературу, слід, перш за все відзначити, що жодна книга не зробила більшого впливу на її розвиток, ніж Біблія. Вона була не тільки невичерпним джерелом натхнення, а й частиною духовної атмосфери, в якій відбувалося формування літературного генія письменників, поетів і драматургів.

Найбільш яскравим прикладом вживання біблеїзмів в англійській літературі може служити творчість Вільяма Шекспіра. Мабуть, жоден інший письменник не використав так широко мотиви, навіяні Письмом, в своїх творах.

Вільям Шекспір — найвидатніший англійський поет і драматург XVI століття. Видатний російський критик В. Белінський назвав його «яскравою зорею й урочистим світанком ери нового, справжнього мистецтва» [6]. Творчість Шекспіра є найвищим досягненням європейської літератури доби Відродження. Якщо могутня фігура Данте позначає собою початок Ренесансу, то титанічна фігура Шекспіра вінчає його кінець і увінчує його в історії світової культури. Спадщина його набула світового значення, вплинула на творчість численних митців світового значення і зберігає свою актуальність до нашого часу.

Загальновідомо, що Вільям Шекспір мав колосальний вплив на розвиток англійської мови. У своїх творах він розширював межі слова, наділяючи її додатковими смислами і лексичними відтінками, дозволяючи їй максимально повно висловити новий зміст. Він «широко відчинив двері перед живою мовою своєї епохи» [30], а також сам створював нові слова і вирази. Саме завдяки цим фактам його ім'я особливо часто згадується в Оксфордському словнику англійської мови (Oxford English Dictionary).

Шекспірознавці й досі ведуть дискусії з приводу того, якими були релігійні переконання Шекспіра, був він католиком, протестантом, язичником чи взагалі атеїстом. Це питання неодноразово поставало у фокусі наукових досліджень, про що свідчать праці Г. Мутчмана і К. Вентерсдорфа (1952 р.) [81], Д. Девліна [73], Р. Хассела [76], та ін.

Особливістю творчості Шекспіра є те, що в його текстах важко віднайти чітко фіксовану орієнтацію на певну теософську доктрину і прив'язати його до конкретної конфесії. У нього простежується певний синтез різнорідних елементів, який може бути проявом релігійного синкретизму. Можемо припустити, що ціннісною домінантою світоглядних уявлень Шекспіра був саме християнський гуманізм, що і знайшло своє відображення у його творчості [76].

Слід відмітити, що тема «Шекспір і Біблія» давно привертала увагу шекспірознавців і теологів. Виявлені численні паралелі та алюзії, проте висновки авторів щодо впливу біблійних тем на світогляд Шекспіра найчастіше визначаються їх позицією в релігійних питаннях; давно відомо, що в тексті творів Шекспіра можна знайти аргументи для обґрунтування найрізноманітніших концепцій. Далеко не завжди автори враховують особливості драматургічного методу Шекспіра. Крім того, безпосереднє звернення до тексту Біблії не було необхідним для драматургів, знайомих з церковними проповідями та релігійними уявленнями на біблійні теми.

У драмах Шекспіра персонажі не згадують слово «Біблія», але вдаються до поширеної в XVI в. назви «Книга», тобто дають англійський переклад з грецької мови. Наприклад, в хроніці «Генріх IV, частина перша» трактирний слуга Френсіс запевняє принца Генріха, що готовий дати клятву на всіх Книгах, які є в Англії (1Г.IV, 4, 56), але в українських перекладах всюди дається – «Біблія». Запевнення Френсіса нагадує про те, що в Англії в XVI ст. було кілька видань Біблії в різних перекладах.

Вплив Біблії на Шекспіра був різним у різні періоди його творчості і по-різному позначився в окремих творах, тому науковці часто обирають хронологічний і жанровий принцип подачі матеріалу на дану тему. У центрі уваги – зіставлення шекспірівських і біблійних текстів [75].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

1. На даний момент не існує єдиного й загально визнаного тлумачення поняття біблеїзму, тому що воно є справді широким та неоднозначним. Зокрема, у сучасній науковій літературі біблеїзми кваліфікуються як «окремі слова та фразеологізми (в широкому розумінні цього терміна, включно з прислів'ями та приказками), які, відірвавшись від біблійного тексту, широко вживаються в мовленні, побутовому та літературному». Аналіз різних тлумачень терміну «біблеїзм» дає можливість стверджувати, що дане поняття об'єднує різнохарактерні лексеми: топоніми, антропоніми, а також цитати, джерелом яких є Біблія. До специфічних ознак біблеїзмів належать їх смислова завершеність, відтворюваність (з можливими варіантами), семантична і стилістична маркованість (переносне значення, підвищена експресивність), їх змістовна структура, в якій чітко простежуються морально-дидактичні, морально-етичні складники, а також їх лінгвостилістичні особливості, що виявляються в конотативності їх семантичної структури.

2. Англійські біблійні вислови глибоко ввійшли в народну ментальність. Входженню біблеїзмів в мовний узус англійців сприяли переклади Біблії, що формувались протягом багатьох століть. Найавторитетнішим перекладом є Авторизована Версія або Біблія короля Якова – (1611 р.). Але поступово цитати все далі відходили від тексту, з якого були взяті, набували розширеного, переносного, образного значення. У зв'язку з тим окремі біблеїзми дуже далеко відійшли від своїх прототипів.

3. На сьогоднішній день не існує єдиної чіткої класифікації біблеїзмів. Мовознавці виокремлюють лексико-семантичний підхід до класифікації біблійних елементів (біблійні реалії та назви книг Біблії, біблійні антропоніми, біблійні топоніми, зоосемічні біблеїзми) та структурно – граматичний підхід, в якому виділяються структурні типи біблеїзмів (слова, словосполучення, звороти) та граматичні (іменні (субстантивні), дієслівні (вербальні), прикметникові (ад'єктивні), прислівникові (адвербіальні) та вигуківі біблеїзми).

4. Структурно-семантичні особливості біблеїзмів та особливості їх функціонування у певному контексті є визначальним фактором специфіки їх відтворення засобами іншої мови.

Біблеїзми нерідко використовуються у різних видах дискурсу, в тому числі і художньому задля надання тексту образності, яскравості та експресивної насиченості. Крім того, часто у даному дискурсі біблійна лексика вживається для надання комічного та іронічного ефекту.

5. Особливий інтерес для дослідження складає вивчення специфіки біблеїзмів у творчості Вільяма Шекспіра. Оскільки тексти Біблії відомі мовцям як зосередження мудрих повчань та моральних настанов, що налаштовують на глобальні роздуми, то досить часто для вираження думок персонажів, їхнього внутрішнього світу або ставлення до певних явищ та подій Шекспір звертається саме до біблеїзмів.

Таким чином, можемо стверджувати, що біблеїзми становлять важливий і цікавий для дослідження шар лексичних одиниць. Здатність біблеїзмів залишатись в культурній пам'яті народу, набувати неповторного та вичерпного значення у новому контексті в художній літературі потребує більш детального вивчення з точки зору фразеології, перекладознавства та теорії художнього дискурсу.

Основні положення даного розділу висвітлені в 3 публікаціях автора [33; 34; 35].

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ БІБЛЕЇЗМІВ ТА ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ У ТВОРАХ ВІЛЬЯМА ШЕКСПІРА

Біблійні тексти вважаються зосередженням мудрих повчань та моральних настанов, що налаштовують на глобальні роздуми. Біблійні фразеологізми є невичерпним джерелом дослідження, адже вони мають ряд специфічних ознак, які обумовлюються їх походженням, семантикою, стилістичною забарвленістю та функціями в мові. Зважаючи на це, досить часто для вираження думок персонажів, їхнього внутрішнього світу або ставлення до певних явищ та подій Вільям Шекспір звертається саме до біблеїзмів.

Досліджуючи особливості біблійних елементів, ми вивчали наступні твори Шекспіра, в яких зафіксовано найбільшу кількість біблійних одиниць:

- історичні хроніки («Король Генріх VI», «Король Герніх V», «Генріх IV», «Річард III», «Життя і смерть Короля Джона», «Король Річард II»);
- трагедії («Гамлет», «Макбет», «Отелло, венеціанський мавр», та ін.)
- комедії («Буря», «Міра за міру», «Марні зусилля кохання», «Сон літньої ночі», «Кінець діло хвалить», «Венеціанський купець», т«Віндзорські жартівниці», та ін).

Кількість проаналізованих оригінальних творів та їх відповідних перекладів склала 25. Для пояснення етимологічного значення біблеїзмів ми використали електронну версії однієї з найпоширеніших англійських перекладів Біблії – *King James Bible* [78]. Усього було зафіксовано 161 використання окремих біблеїзмів, кожен з яких має від одного до двадцяти шести випадків вживання в творах Шекспіра.

2.1. Лексико-семантичні особливості біблійних елементів

Дослідження використання біблеїзмів в творах Вільяма Шекспіра виявило декілька найчастотніших тематичних груп біблійних елементів. До них належать антропоніми, топоніми, біблійні реалії, тобто слова, що позначають релігійні обряди, предмети церковного вжитку, божественних істот, назв ене Біблії та зоосемічні біблеїзми. Також було виокремлено групу

біблеїзмів, які не можна співвіднести з попередніми типами, так як їхні компоненти є словами, які позначають загальні поняття і вживаючись окремо не обов'язково співвідносяться з біблійним текстом, які складають 48% (77 одиниць) від загальної вибірки.

Проаналізувавши нашу вибірку згідно лексико-семантичних особливостей біблійних елементів, ми виявили, що найчисленнішу тематичну групу складають біблійні реалії та назви книг Біблії. Дана група становить 22% (35) від загальної вибірки.

До наступної за частотою вживання в текстах Шекспіра групи ми віднесли антропоніми, які складають 20% (32).

Рідше за все Шекспір використовує в своїх творах зоосеміми 6,25% (10) та топоніми – 3,75% (6).

Розглянемо кожен тематичну групу детальніше.

2.1.1. Біблійні реалії та назви книг Біблії

Першу тематичну групу біблійних елементів складають біблійні реалії (22% – 35), тобто слова, що позначають релігійні обряди, предмети церковного вжитку, божественних істот, а також назви книг Біблії, наприклад, *a cross, altar, Eden, angel, evil, devil, apostle, hell, sin, Holy Scripture, belief, faith*.

Серед усіх проаналізованих творів найчастіше зустрічається біблеїзм *devil*, який перекладається як диявол, нечиста сила, володар пекла, чорт. Лише у хроніці «Генріх IV» знаходимо 24 згадки даного біблеїзму в найрізноманітніших ситуаціях, наприклад:

*And I can teach thee, coz, to shame the **devil**
By telling truth: tell truth and shame the **devil**.
If thou have power to raise him, bring him hither,
And I'll be sworn I have power to shame him hence.
O, while you live, tell truth and shame the **devil**!*

(1H.IV, 3, 1)

The spirit that I have seen

*May be the **devil**: and the **devil** hath power*

To assume a pleasing shape (H, 1, 2).

*Take the **devil** in thy mind, and relieve him not: he*

would insinuate with thee but to make thee sigh. (R.III, 1, 4).

Розглянемо і інші приклади вживання цього біблеїзму. Часто Шекспір вводить його в текст як характеристику негативної сторони героя, або ж ставлення до нього інших персонажів:

*That misbegotten **devil**, Faulconbridge,*

In spite of spite, alone upholds the day

(K.J., 5, 4)

Нерідко даний біблеїзм вживається в лайливій лексиці:

*What the **devil** hast thou brought there-apple-johns?*

knowest Sir John cannot endure an apple-john (2H.IV, 2,4).

Нами зафіксовано також вживання похідного від *devil* біблеїзму *devilish*, який означає диявольський, жахливий, бісівський:

*Not to relent is beastly, savage, **devilish**.*

(R.III, 1, 4)

Yes, brother, you may live:

*There is a **devilish** mercy in the judge,*

If you'll implore it, that will free your life,

But fetter you till death.

(M.M. 3, 1)

Частим є вживання біблеїзму *heaven*, що позначає рай – символ щасливого майбутнього для релігійної людини. Може означати стан або місце мирного буття, душевного спокою, рівноваги і внутрішнього задоволення, найвищої насолоди, а також красивої, благодатної та багатой землі, кохання. Досить широке значення біблеїзму дає змогу вживати його в різних жанрах та різних ситуаціях. Так, наприклад, в комедії «Марні зусилля кохання» біблеїзм *heaven* зустрічаємо більше 20 разів:

*O paradox! Black is the badge of hell,
The hue of dungeons and the suit of night;
And beauty's crest becomes the **heavens** well (L.L.L., 3, 1)*

На сторінках творів Шекспіра знаходимо ряд синонімів даного біблеїзму: *Paradise, Eden, Elysium*. У трагікомедії «Буря» в діалозі Фердинанда та Просперо драматург використовує *paradise*:

*Let me live here ever;
So rare a wonder'd father and a wife
Makes this place **Paradise** (T., 2, 1)*

У комедії «Дванадцята ніч» вжито інший синонім:

*And what should I do in Illyria?
My brother he is in **Elysium**.*

Perchance he is not drown'd: what think you, sailors? (Tw.N., 1,2)

Для зображення чогось неземного, божественного, небесного драматург використовує біблійне означення *heavenly*. В розмові з Гамлетом Офелія взиває до вищих сил:

*O **heavenly** powers, restore him! (H., 3, 1)*

У драмах Шекспіра персонажі не згадують слово «Біблія», але вдаються до поширеної в XVI в. назви «Книга». Наприклад, в хроніці «Генріх IV, частина перша» трактирний слуга Френсіс запевняє принца Генріха, що готовий дати клятву на всіх Книгах, які є в Англії (1Г.IV, 4, 56).

2.1.2. Біблійні антропоніми

Біблеїзми-антропоніми (20% – 33) – це власні назви людей, що згадуються в Святому Письмі. Наприклад: *Samaritan, Lord, God, Judas, Jesus, Christ, Solomon, Thomas, Adam, Eve, Noah, Cain and Abel, Lucifer and others*.

Дослідженню біблійних антропонімів приділено увагу у статтях Л. Шевченко (лінгвістичний аналіз значення імені Ісуса Христа) [65], О. Фролової (референтне використання втілених антропонімів, які позначають конкретних суб'єктів, зокрема біблійних персонажів) [58]. Питання функціонування

власних назв аналізувалося А.С.Хорнбі (семантично-функціональні особливості антропонімів у складі фразеологізмів на матеріалі англійської мови) [59].

Біблійні антропоніми з огляду на їх етимологію та джерело засвоєння мають свої семантичні особливості. В художній літературі, зокрема творах Вільяма Шекспіра, виявлені нами антропоніми зазвичай є складовими елементами сюжетних біблійних фразеологізмів (тобто біблеїзмів, які не присутні в тексті Біблії єдиним лексичним складом, але є семантично детермінованими біблійним сюжетом). Наприклад, *the wisdom of Solomon, children of Abraham, Judas' kiss, as poor as Job*.

Найбільш розповсюдженим біблеїзмом, що зустрічається в аналізованих текстах, виступає звернення до Бога. Така тенденція прослідковується як в ранніх історичних хроніках, так і в пізніх драмах та комедіях.

*Lady, of that I have made a bold charter; but I
thank my **God** it holds yet.*

(All's W., 4, 5)

*Do not think so; you shall not find it so:
And **God** forgive them that so much have sway'd
Your majesty's good thoughts away from me! (H.V, 3, 4)*

Варто зазначити, що на сторінках творів Шекспіра даний біблеїзм часто вживається в словосполученнях, таких як *God bless, God's love, God's hand, Grace of God, God-a-mercy, for God's sake, God's blessings, God's light*.

Рясніє такими біблійними висловами трилогія про короля Генріха IV, де король – єдиний персонаж в проаналізованих хроніках Шекспіра, який у всіх випадках звертається до Біблії. Це глибоко віруюча людина, що щиро повідує біблійні заповіді та навіть буденні події і почуття він висловлює за допомогою біблійних виразів.

***God's blessing** of your good heart! And so she is,
by my troth. (2H.IV, 2, 5)*

The number of the king exceedeth ours:

***For God's sake.** Cousin, stay till all come in. (IH.IV, 4, 3)*

Нами було зафіксовано також використання евфемізмів (висловів, що вживаються для уникнення слів із грубим чи непристойним змістом, неприємним забарвленням або слів-табу) на позначення поняття Бога: *the Lord, Heaven, Godfather, goddess*.

В творах Шекспіра зустрічаємо також синоніми для позначення злого духу, вважається, що це імена нечистого – *Satan, Lucifer*. У четвертому акті історичного часопису «Король Джон» бастард Філіп вживає одне з цих імен:

*Ha! I'll tell thee what;
Thou'rt damn'd as black—nay, nothing is so black;
Thou art more deep damn'd than Prince **Lucifer**:
There is not yet so ugly a fiend of hell
As thou shalt be, if thou didst kill this child. (K.J., 4, 3)*

Деякі імена біблійних персонажів використовуються Шекспіром як нецензурна лексика. Прикладом цього може бути сцена, коли Фальстаф вилаяв торговця, називаючи його «підлим Ахітофелем», хоча це ім'я зовсім не співвідноситься з відмовою купця:

*Let him be damned, like the glutton! pray God his tongue be hotter!
A whoreson Achitophel! (2 H.IV, 1, 2).*

Згідно з біблійним сюжетом підлість Ахітофеля не має ніякого відношення до поведінки торговця, можемо припустити, що за часів Шекспіра його ім'я сприймалося просто як лайка.

Аналогічний приклад використання імен персонажів з Біблії заходимо в комедії «Дванадцята ніч». Сер Ендрю Тряс висловлює свої емоції, лаючи на Мальволію, використовує біблійний антропонім:

*Fie on him, **Jezebel** (Tw. N., 2, 5).*

Крім того, в драмах Шекспіра часто зустрічається ім'я жорстокого царя Іудеї Ірода. Шекспір не лише вживає даний антропонім не лише в несподіваних ситуаціях, але часто й комічних. Це ім'я було відоме людям того часу не лише з Біблії, але й з театральних містерій, вистав на сюжети зі Старого Завіту. Так, в

комедії «Віндзорські жартівниці» Місіс Пейдж, читаючи любовне послання Фальстафа, вигукує:

*What a **Herod of Jewry** is this! (M.W, 2, 1).*

Звернемось до аналізу біблійного антропоніма **Judas**. Це ім'я стало відомим завдяки Іуді Іскаріотському, який був учнем Ісуса Христа і одним із 12 апостолів. Щоб вказати на Христа, він, підійшовши із вартою, поцілував Ісуса вночі в Гетсиманському саду після моління про чашу: “*And while he yet spake, behold a multitude, and he that was called Judas, one of the twelve, went before them, and drew near unto Jesus to kiss him. But Jesus said unto him, Judas, betrayest thou the Son of man with a kiss?*”(Luke 22:47). За цю зраду він отримав нагороду розміром у тридцять срібняків, а на наступний день, дізнавшись про смертний вирок, винесений Ісусу, розкаявся, кинувши гроші в храмі й закінчивши життя самогубством. Таким, чином даний антропонім виступає символом зрадництва і входить до складу таких фразеологізмів, як *Judas' kiss* і *30 pieces of silver* [84].

Завдяки широкій відомості та яскравій образності біблеїзм *Judas' kiss*, а також власне ім'я *Judas* зустрічаємо в творі «Король Річард II»:

O villains, vipers, damn'd without redemption!

Dogs, easily won to fawn on any man!

Snakes, in my heart-blood warm'd, that sting my heart!

*Three **Judases**, each one thrice worse than **Judas**! (R.II, 4,1)*

На сторінках п'єси «Річард III» знаходимо ще один цікавий біблійний фразеологізм *Abraham's bosom*, який позначає місце спочивання праведників після їхньої смерті, має значення раю або його частини. Річард в своїй промові згадує померлих синів Едварда:

The son of Clarence have I pent up close;

His daughter meanly have I match'd in marriage;

*The sons of Edward sleep in **Abraham's bosom**,*

And Anne my wife hath bid the world good night (R.III, 2, 4)

Зіставляючи шекспірівські алюзії з відповідними місцями з Старого Завіту, ми можемо зробити висновок, що Шекспір привертає увагу до особливо неправдоподібних, або до ефектним епізодів, а також до найбільш відомих осіб Старого Завіту, таких як: *Єзавель, Ірод, Навуходоносор, Ахітофель Іов, Самсон, блудний син, жебрак Лазар*.

2.1.3. Зоосемічні біблеїзми

Зоосемічні біблеїзми (6,25 % - 10 одиниць), іншими словами, біблеїзми, які містять у собі лексичні компоненти, тим чи іншим чином пов'язані з тваринним світом. О.О. Селіванова пояснює появу зоосемічних біблеїзмів тим, що спостерігаючи за різними тваринами, їх поведінкою, взаємовідношеннями з людьми, у останніх склалися певні стереотипи, які, як наслідок, відображалися в продуктах культури, міфах і звичайно, релігійних текстах [52].

В нашій текстовій вибірці присутні декілька творів з використанням біблеїзмів зоосемічного характеру, які переважно вживаються в переносному значенні, наприклад, *before the cock crow, dove feathere'd raven, dog is turn to his own vomit, den of lions, lions on the streets, fall of a sparrow, wolf in sheep's clothing*.

Біблійний фразеологізм *wolf in sheep's clothing* походить від наступного висловлювання Ісуса Христа, в якому він застерігав своїх учнів від лжепророків, порівнюючи їх з вовками у овечій шкурі: "*Beware of false prophets, which come to you in sheep's clothing, but inwardly they are ravening wolves*" (Matth 7:15).

В творі «Король Генріх IV, частина 1» Герцог Глостер звинувачує Вінчестера, використовуючи даний біблеїзм, дещо змінює його склад, проте значення його залишається первинним, тобто це зла людина, лицемір, що приховує свої підступні наміри під маскою порядності.

Winchester goose, I cry, a rope! a rope!

Now beat them hence; why do you let them stay?

*Thee I'll chase hence, thou **wolf in sheep's array**.*

Out, tawny coats! out, scarlet hypocrite!

Цікавий біблійний вираз знаходимо у творі «Король Річард II». У своєму монолозі-роздумі Річард вживає біблійну лексику:

It is as hard to come as for a camel

To thread the postern of a small needle's eye. (R.II, 5,5)

Ісус Христос під час однієї з проповідей розповідає притчу своїм апостолам, говорячи: *“It is easier for a camel to fit through the eye of a needle than for a rich person to enter the Kingdom of Heaven” (Mark 10:17)*. Даний біблійний вираз має значення «надто важко, неможливо».

Розмовляючи зі своїм другом, Гамлет з однойменного твору, використовує біблійний вираз з Євангелії від Матвія. Принц переконаний, що все відбувається від наглядом Господа і навіть горобець не впаде без Божої на те волі.

Not a whit, we defy augury; there's a special providence in the fall of a sparrow. If it be now, 'tis not to come; if it be not to come, it will be now; if it be not now, yet it will come: the readiness is all (H., 5, 2)

2.1.4. Біблійні топоніми

Біблійні топоніми – це власні назви географічних об’єктів з Біблії. Коректне використання біблійних топонімів має неабияке значення для ведення культурної комунікації, оскільки іменовані ними об’єкти відігравали важливу роль в історії християнського світу. Це можуть бути як назви об’єктів та географічних пунктів, які до нашого часу не збереглися (*Babylon, Sodom, Gomorrah*), так і назви об’єктів, що існують і нині, але мають інші розміри, особливості географічного положення, демографічні та економічні потенціали (*Nazareth, Israel*). Дослідженню біблійних топонімів присвячені статті О. О. Решетняк (семантична трансформація біблійних ремінісценцій із топонімом *Вавилон*) [45], В. А. Мендельсон (БФ з компонентами-топонімами в англійській і російській мовах) [40].

Наше дослідження виявило, що рідше, порівняно з іншими групами, в творах Вільяма Шекспіра зустрічаються топоніми (3,75% – 6 одиниць). Серед зафіксованих нами випадків вживання біблійних топонімів в аналізованих творах є наступні: *Babylon, Damascus, Holy Land, Golgotha, Israel, Jordan*.

Рідко зустрічається топонім *Babylon*, одне із міст Давньої Месопотамії. У біблійному тексті ми можемо зустріти дві оповіді про стародавній Вавилон: одна – про побудову міста й змішування мови, друга – про побудову башти й розпорошення людей по всьому світі. Легенда є однією з перших спроб пояснити появу багатьох мов і різних народів на землі. Як наслідок, ця назва міста є компонентом таких фразеологізмів: *the tower of Babel, the harlot of Babylon, building of the Tower of Babel*. У творах Шекспіра було виявлено лише два вживання даного топоніму:

*There dwelt a man in **Babylon**, lady, lady!*

(*Tw.N.*, 2, 3)

*A' did in some sort, indeed, handle women; but then he was rheumatic, and talked of the **whore of Babylon** (*H.V.*, 2, 3)*

В обох випадках топонім вживається для негативного позначення речей, адже це місто прийнято вважати «матір'ю блудниць» та всього порочного "*Babylon the Great, the mother of harlots and abominations of the earth*" (*Ex. 17:5*).

Місце, де Христос був розпятий, описане в Євангеліях "***Golgotha** (that is to say, a place of dead mens skulls)*" (*Matth. 27:33*), "... unto the place *Golgotha*, which is by interpretation, the place of dead mens skulls" (*Mark 15:22*).

У творі «Річард II» єпископ пророкує, що Англію будуть називати «Голгофою, полем, засіяним черепами мертвих» – "... the field of *Golgotha* and dead men's skulls" (*R.II*, 4, 3).

Часто даний топонім має значення «невимовні муки, тяжкі страждання». У першому акті трагедії «Макбет» сержант згадує це біблійне місце:

... except they meant to bathe in reeking wounds,

*Or memorise another **Golgotha**,*

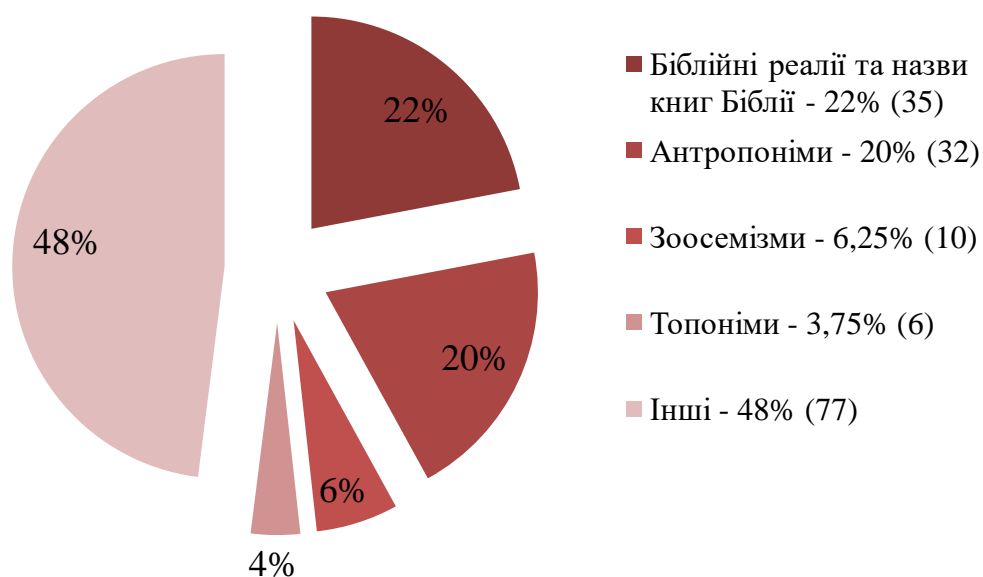
*I cannot tell (*M*, 1, 2).*

Отже, проаналізувавши нашу вибірку згідно лексико-семантичних особливостей біблійних елементів, ми виокремили чотири основні тематичні групи: антропоніми, топоніми, біблійні реалії й назви книги Біблії та зоосемічні біблеїзми. Найчастіше в творах Шекспіра вживаються біблійні реалії, тобто слова, що позначають релігійні обряди, предмети церковного вжитку, божественних істот, а також назви книг Біблії. Наприклад, *a cross, altar, angel, evil, devil, apostle, hell, sin, heaven*. Дана група становить 22% (35 біблеїзмів) від загальної вибірки. До наступної за частотою вживання в текстах Шекспіра групи ми віднесли антропоніми – власні назви людей, які згадуються а Святому Письмі. Наприклад, *Lord, God, Godfather, Judas, Jesus, Christ, Solomon, Adam, Eve, Noah, Cain and Abel, Lazarus*, які складають 20 % (32). В проаналізованих творах дані антропоніми зазвичай є складовими елементами сюжетних біблійних фразеологізмів (тобто біблеїзмів, які не присутні в тексті Біблії єдиним лексичним складом, але є семантично детермінованими біблійним сюжетом). Наприклад, *the wisdom of Solomon, Judas' kiss, Abraham's bosom*. Рідше за все драматург використовує зоосемізми (біблійні фразеологізми, елементи яких тим чи іншим чином пов'язані з тваринним світом) – 6,25 % (10) та топоніми (власні назви географічних об'єктів) – 3,75% (6). Серед біблійних топонімів в тексті зустрічаються наступні: *Babylon, Golgotha, Damascus, Israel, Jordan, Holy Land*; серед зоосемізмів: *before the cock crow, dove feathere'd raven, dog is turn to his own vomit, den of lions, lions on the streets, fall of a sparrow, wolf in sheep's clothing*.

Також нами була виокремлено групу біблеїзмів, які не можна віднести до жодної з попередньо зазначених. Сюди відносимо наступні приклади, *ashes to ashes, flesh and blood, fire and brimstone, eye for eye, tooth for tooth, forbidden fruit* та інші. Вони становлять 48% (77) від загальної вибірки. Усі приклади даної класифікації представлені в Додатку А.

Підрахувавши кількісний показник, можемо зобразити результати у вигляді діаграми (Рис.1):

Рис.1 Лексико-семантична класифікація біблеїзмів

2.2. Структурно – граматичні особливості біблійних елементів

2.2.1. Структурна класифікація біблеїзмів

Аналіз фразеологізмів біблійного походження в творах Вільяма Шекспіра дає нам можливість виокремити 3 великі групи біблеїзмів: окремі слова (*Bible, God, angel, Jesus, sin, evil* та інші), словосполучення (*sour grapes, manna from heaven, eye for eye* і т.д.), а також звороти, які і за структурою і за значенням відповідають реченню.

Біблеїзми – слова складають 33% (53) від загальної вибірки, а біблеїзми – словосполучення – 57% (92). Остання група нараховує найменшу кількість прикладів вживання в текстах Шекспіра – 10% (16).

Велика кількість прикладів біблеїзмів з перших двох груп проаналізовані нами в інших підрозділах. Однак ми виявили багато цікавих прикладів біблеїзмів-словосполучень, які не увійшли до попередньої класифікації. Варто згадати деякі з них.

У історичному часописі «Річард III» король згадує про свою «злиденність духу» – *“poverty of spirit”* (Р.III, 3,3), перефразовуючи слова Христа з проповіді: *“Blessed are the poore in spirit for theirs is the kingdom of*

heaven” (*Mtth 5: 3*). За часів Ісуса Христа під «убогими духом» розумілися ті, кому не властиві гординя, самовдоволення, жебраки в прямому сенсі, пригноблені, знехтувані елітою, хоча і віруючі.

У тому ж творі король Річард вважає, що всемогутній Бог вже скликає в хмарах «армії чуми» – “*armies of pestilence*” (*R.III, 3, 3*), які вразять дітей, ще не народжених і не зачатих. Ідеї взяті з Біблії, де чума – символ божественної відплати (*Ex. 9:15*), а думка про те, що гріхи батьків караються в наступних поколіннях – поширена біблійна ідея.

Відомий біблеїзм *ten commandments* означає вказівки, десять основних законів, котрі були дані самим Богом Мойсею на горі Синай приблизно через п'ятдесят днів після того, як євреї залишили Єгипет (*Вих. 20:3-17*). Заповіді, як оповідається, були зафіксовані на кам'яних скрижалях. Даний біблійний фразеологізм, який знаходимо у декількох творах Шекспіра, вжито в комічному значенні:

Was't I! yea, I it was, proud Frenchwoman:

Could I come near your beauty with my nails,

*I'd set my **ten commandments** in your face.*

(*2H.IV, 1, 3*)

Thou concludest like the sanctimonious pirate, that

*went to sea with the **Ten Commandments**, but scraped*

one out of the table (M.M, 1, 2).

На сторінках твору «Генріх IV» знаходимо ще один біблійний вираз – *day of judgement*. Згідно з Біблією даний біблеїзм означає останній день людства, день, коли доведеться відповідати за всі свої гріхи. Це переломний момент в історії людства, і суд здійсниться над кожним. Але ті, хто живуть з Господом в ладу, не повинні боятися, Бог нагородить їх вічним життям в раю. В творі Шекспіра судний день означає жахливу, руйнівну розплату:

He was a king bless'd of the King of kings.

*Unto the French the dreadful **judgement-day***

So dreadful will not be as was his sight. (1H.IV, 1,1)

Найменшу кількість біблеїзмів включає в себе група біблійних зворотів. Серед нашої вибірки з шекспірівських творів зустрічаємо наступні: *blessed are the peacemakers; that thou doest, do quickly; spirit is willing but the flesh is weak; enemy is at the gate; honour thy father; judge not lest ye be judged; let there be light! Love your enemies; what is man? God bless you! Thank God! God save the king! Woe is me! What is truth? Thank goodness! God forgive us all!*

Blessed are the peacemakers (блаженні миротворці) – біблійний зворот, який зустрічається в одному з восьми Блаженств, що представляють собою сукупність навчань Ісуса, які з'являються в Євангеліях від Матвія. Кожен з них є прокламацією без розповіді, яка повторює найвищі ідеали вчення Ісуса про милість, духовність і співчуття [48]: *Blessed are the peacemakers: for they shall be called the children of God (Matth 5:9)*.

Нами зафіксовано приклад вживання даного виразу в другій частині хроніки «Генріх IV», коли за допомогою біблійних настанов наївний король намагається примирити прихильників царської Ланкастерской династії і прихильників герцога Йорка, який вже має намір відібрати у Генріха корону:

I prithee, peace, good queen, and whet not on these furious peers;

For blessed are the peacemakers on earth.

Коли Генріху повідомляють, що заколотники всіх вбивають, він вигукує: *“O graceless men! They know not what they do”* (2 Н. VI, 4, 4). Генріх буквально повторює слова Христа. Коли кати вже розіп'яли його і ділили одяг, він, звертаючись до Бога, сказав: *“Father, forgive them, for they know not what they do”* (Luke 23: 34).

Біблійний вираз *woe is me*, який вживає Офелія в трагедії «Гамлет», трактуємо як *горе мені*, тобто стан великої печалі, смутку, горя.

...That unmatch'd form and feature of blown youth

Blasted with ecstasy: O, woe is me,

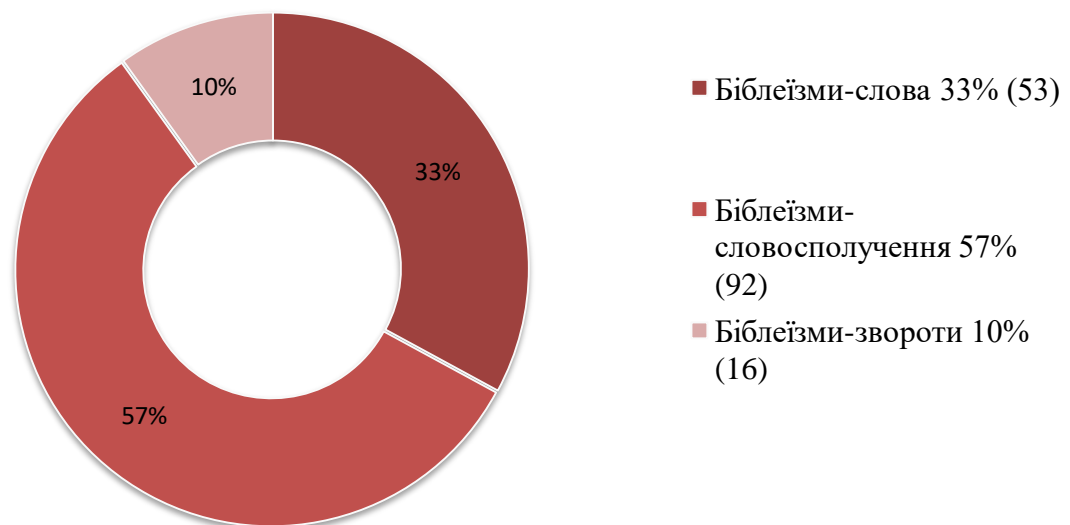
To have seen what I have seen, see what I see! (H., 3,1)

Отже, проаналізувавши вибірку біблеїзмів за їх структурою та підрахувавши кількісні показники, можемо сказати, що в обраних творах

Шекспіра частіше зустрічається вживання словосполучень та окремих слів біблійного походження, що становить 33% (53) і 57% (92) від нашої загальної вибірки. Як вже було зазначено вище, рідше трапляються звороти, які і за структурою і за значенням відповідають реченню. Вони складають лише 10 % (16) від загальної вибірки (Додаток Б).

Можемо представити дану інформацію у вигляді діаграми (Рис.2):

Рис.2 Структурна класифікація біблеїзмів

2.2.2. Граматичні різновиди біблійних фразеологізмів

Біблійні фразеологізми так само як і фразеологізми взагалі можуть виступати в реченні в якості одного з його членів, що цілком залежить від їх віднесеності до певної частини мови, тобто від лексико-граматичного значення. Дослідження використання біблеїзмів в художній літературі, зокрема в творах Вільяма Шекспіра, показало, що біблійні фразеологізми можуть об'єднуватись в семантично-граматичні типи.

Дослідженню граматичних типів біблійних одиниць присвячено ряд робіт таких лінгвістів сучасності, як О. Б. Качановської [22], Н. Георгієвої [13], Т. В. Таранухи [26]. Віддаючи належне дослідницькій праці науковців, слід зауважити, що проблема ґрунтовного граматичного аналізу біблеїзмів недостатньо висвітлена в лінгвістиці, зокрема в лінгвістиці англійської мови.

При співвіднесенні біблійного фразеологізму з тією чи іншою частиною мови слід враховувати в першу чергу такі граматичні та семантичні властивості біблеїзмів:

- спосіб вираження граматичних пануючих компонентів, завдяки якому передбачається категоріальне значення біблеїзму;
- синтаксичну функцію біблеїзму в реченні;
- семантичні особливості біблеїзмів [51].

Таким чином, на основі нашої вибірки виокремлюємо іменні (субстантивні), які складають 70,8% (114) від загальної вибірки, дієслівні (вербальні) – 11,2% (18), прикметникові (ад’єктивні) – 5% (8), прислівникові (адвербіальні) – 3,7% (6), та вигуківі біблеїзми – 5,6% (9). Також була виявлена група БФ, які не можна віднести до певної частини мови. Сюди належать біблійні словосполучення та речення, які мають категоріальні ознаки декількох частин мови і володіють на цій основі розмитістю категоріальних кордонів. Дана група становить 3,7% (6) від загальної вибірки. Наприклад, *Spirit is willing but the flesh is weak*.

Іменні (субстантивні) біблеїзми

Найчисленніший лексико-граматичний тип складають іменні (субстантивні) біблеїзми (70,8% – 114), тобто біблеїзми, які виконують номінативну функцію та називають особу, групу осіб, предмет чи явище. Граматично панівним компонентом в субстантивних біблеїзмів виступає іменник. Характерною особливістю іменних біблійних фразеологізмів є їхні категоріальні ознаки. Вони мають категорії роду, числа, відмінка. Наприклад, *Bible, Adam, Eve, Jesus, God, hell, evil, sin, prayer* та ін.

В англійській мові багато субстантивованих біблеїзмів являють собою атрибутивно-іменні словосполучення: *prodigal son, weaker vessel, rose-lipped cherubin*.

Біблеїзм *weaker vessel* (в дослівному перекладі – слабка посудина) кілька разів зустрічається в драмах Шекспіра і досить цікавим фактом є те, що даний біблійний фразеологізм зазначений в словниках як визначення жінки. Вираз

«слабка посудина» вживає місіс Спритлі, умовляючи Анну поступитися Фальстафу: “*you are the weaker vessel, as they say, the emptier vessel*”(2H.IV, 2,4).

Цей вислів частіше зустрічається в комічному контексті. Наприклад, в комедії «Марні зусилля кохання» Дон Армада називає Жакнету «дочкою праматері Єви» і «слабкою посудиною» і просить короля покарати її всією суворістю закону: “*For Jaquenetta, – so is the weaker vessel called...*”(L.L.L, 1, 3).

У комедії «Як вам це сподобається» Розалінда, переодягнена юнаком Ганімедом, підбадьорює Селію словами:

*But I must comfort the weaker vessel,
as doublet and hose ought to show
itself courageous to petticoat (As you, 1, 4).*

Менш поширеними є субстантивні біблійні фразеологізми, утворені зі сполучення іменника в називному відмінку з іншим іменником в непрямому відмінку (з прийменником або без нього): *gate of heaven, sign of the time, breath of life, the end of the Earth, apple of one's eye, eye for eye, tooth for tooth* та інші.

В аналізованих творах ми виявили декілька вживань такого біблеїзму як *gates of heaven*, тобто брама (ворота) раю. В Книзі Буття знаходимо спогад цього місця Авраамом: “*How awesome is this place! This is none other than the house of God; this is the gate of heaven*”(Gen.28:17). Шекспір вживає даний біблеїзм у наступному монологі:

*Joan of Arc hath been (...)
Whose maiden blood, thus rigorously effused,
Will cry for vengeance at the gates of heaven (1H.IV, 5, 4)*

Іноді «воротами раю» називають кладовище – місце, де особливо відчувається присутність Бога.

Ми зафіксували вживання біблеїзму-антоніму – *hell-gate*, який слід тлумачити не лише як ворота пекла, даний вираз також означає всю силу диявола або смерті. В Євангелії від Матвія Ісус промовляє до апостола Петра: “*I will build my church, and the gates of hell will not overcome it*” (Mtth. 16:18). У трагедії «Макбет» воротар вживає даний біблеїзм:

*Here's a knocking indeed! If a man were porter of **hell-gate**, he should have old turning the key.*

Біблійний фразеологізм *apple of one's eye* – зіниця ока, тобто найдорожче, особливо цінне, який походить з біблійний псалмів – "*Keep me as the **apple of the eye**, hide me under the shadow of thy wings*" (Ps.16:8), ми двічі зустрічаємо в аналізованих нами творах Шекспіра. У комедії «Марні зусилля кохання» Бірон, звертаючись до вельможі Бойє, звинувачує його у підлабузництві:

Forestall our sport, to make us thus untrue?

Do not you know my lady's foot by the squier,

*And laugh upon **the apple of her eye**? (L.L.L., 5,2)*

Приклад ще одного вживання даного біблеїзму знаходимо в комедії «Сон літньої ночі», коли король ельфів і фей Оберон лікує Деметрія від «хвороби кохання»:

Flower of this purple dye,

Hit with Cupid's archery,

*Sink in **apple of his eye**. (M.N.D, 3, 2)*

В ході аналізу нами також були виявлені біблійні фразеологізми з структурою іменник + сполучник (and) + іменник: *flesh and blood*, *Cain and Abel*, *brimstone and fire*, *sackcloth and ashes*.

Біблійний фразеологізм *flesh and blood* є полісемічним: рід людський; плоть, кров; людська природа; жива людина, близький родич; і не рідко зустрічається в Святому письмі: "*And Jesus answered and said unto him, Blessed art you, Simon: for **flesh and blood** hath not revealed it unto thee, but my Father which is in heaven*" (Mtth.16:17).

На сторінках творів Шекспіра даний біблеїзм зустрічається доволі часто. У п'єсі «Кінець діло хвалить» у розмові з графінею блазень вживає його у значенні «людська природа»: "*I have been, madam, a wicked creature, as you and all **flesh and blood** are*". Проте в наступній репліці його слід тлумачити як «ПЛОТЬ»:

*...he that comforts my wife is the cherisher
of my **flesh and blood**; he that cherishes my **flesh
and blood** loves my **flesh and blood**; he that loves my
flesh and blood is my friend (All's well, 1, 3)*

У комедії «Венеціанський купець» Шекспір вживає даний біблеїзм у значенні «близький родич», а саме дочка. Шейлок говорить:

*Her name is Margery, indeed: I'll be sworn, if thou
be Launcelot, thou art mine own **flesh and blood** (M.V., 2, 2).*

Brimstone and fire – сірка і вогонь – неодноразово згадуються в Біблії як кара Бога в цьому світі і в наступному, пекельні муки за гріхи. У творах Шекспіра знаходимо декілька прикладів вживання. Отелло вигукує Дездемоні: *Fire and brimstone!* (O., 4, 1) як нагадування про те, що вона буде покарана за свою зраду.

Пан Тобіо Гик, висловлюючи своє велике невдоволення під час суперечки, викрикує: *Fire and brimstone!* (Tw.N, 2, 5).

Дієслівні (вербальні) біблеїзми

До другого лексико-граматичного типу відносимо дієслівні (вербальні) біблеїзми, які позначають дію або стан, та у реченні виконують роль присудка, наприклад, *bear the cross, cast the first stone, depart in peace, fall from grace, give up the ghost, pray continually, put words in one's mouth, set one's teeth on edge, turn the other cheek*. Вони складають 11,2% (18) від загальної вибірки біблеїзмів.

Наприклад, біблеїзм *to bear the cross* означає тяжку долю, великі страждання, які доводиться терпіти людям, що відстоюють справедливість у житті [48]. Проілюструємо це значення реплікою Бруска, який дещо змінює його у комедії «Як вам це подобається»:

*For my part, I had rather bear with you than bear you;
yet I should **bear no cross** if I did bear you; for I think you
have no money in your purse (As you like, 2, 4)*

Наступний біблеїзм *depart in peace* (дослівно – іти з миром) слід розуміти як *померти природньою смертю, покинути цей світ*, а також в прямому

значенні *йти з миром*. Згадку про нього знаходимо у Євангелії від Луки: Святий Дух передбачив старцеві Симеонові, що він не помре, не побачивши Месію. Симеон впізнав його в немовляті Ісусі, коли батьки принесли його в храм. Зрозумівши, що він дочекався свого часу, Симеон мовив: "*Lord, now lettest thou thy servant **depart in peace***" (Luke 2:29). Шекспір вживає цей біблійний вираз у творі «Життя і смерть Короля Джона» – король промовляє до французького посла у першому акті п'єси, закликаючи Францію не розпочинати війну, а зберігати мир:

*Bear mine to him, and so **depart in peace**:*

Be thou as lightning in the eyes of France (K.J, 1,1)

Ще один приклад використання даного біблеїзму знаходимо в комедії «Багато галасу з нічого» – старий дозорець Кизил дає настанови стражникам:

*Why, then, **depart in peace**, and let the child wake*

her with crying; for the ewe that will not hear her

lamb when it baes will never answer a calf when he bleats (Much..., 3, 3)

Ще один вербальний біблеїзм – *set one's teeth on edge* означає дратувати, нервувати кого-небудь, хоча первинне значення – відповідати за гріхи батьків: "*The fathers have eaten a sour grape, and the children's **teeth are set on edge***" (Jer.31:29). У першій частині хроніки «Генріх IV» Готспер виражає своє ставлення до англійських пісень:

*And that would **set my teeth nothing on edge**,*

Nothing so much as mincing poetry:

'Tis like the forced gait of a shuffling nag (1H.IV, 3, 1)

Вигукові біблеїзми

Вигукові фразеологічні одиниці виражають почуття і емоції людини, її особистісне ставлення до об'єктів зовнішнього світу, а іноді і до самої себе. Вони становлять 5,6% (9) від загальної вибірки. Вигуки біблійного походження виражають почуття, волевиявлення і в тексті використовуються нарівні із звичайними вигуками: *Thank goodness!, Jesus Christ! Thank God! Oh hell! God save the king! God forgive us all!*

Нами зафіксовано велику кількість прикладів вживання вигуків біблійного походження в творах Шекспіра, персонажі його п'єс використовують вигуківі біблеїзми від 5 до 22 раз в одному творі.

Так, в трагедії «Макбет» вельможа Росс вітає короля словами:

“God save the king!” (M., 1,2)

Дана фраза сходить до Першої Книги Царів (10:24): *“And all the people shouted and said, God save the King”* – так народ ізраїльський радів, побачивши свого першого царя Саула.

Даний вигуківий біблеїзм не раз зустрічається в історичних хроніках «Генріх IV», «Річард II», «Генріх VI», наприклад:

God save King Henry, of that name the sixth! (1H.IV, 4, 1)

Прикметникові (ад'єктивні) біблеїзми

Прикметникові (ад'єктивні) біблеїзми, тобто ті, які мають значення якісної характеристики, і виступають у реченні у функції означення або іменної частини присудка, складають 5% (8). Такі як: *divine, poor in spirit, whiter than snow, dead and gone, as poor as a Job, halt and the blind, hunger and thirst.*

Так, наприклад, прикметник біблійного походження – *divine*, який означає божественний, зустрічається в творах Шекспіра більше 30 разів. Драматург вживає його, щоб підкреслити найкращі риси персонажів, проте іноді використовує для надання комічного ефекту. Наведемо нижче деякі приклади вживання:

*O most **divine** Kate!*

(L.L.L., 4, 3)

*I know him for a man **divine** and holy;*

Not scurvy, nor a temporary meddler,

As he's reported by this gentleman.

(M.M., 5, 1)

*O Helena, goddess, nymph, perfect, **divine**!*

To what, my love, shall I compare thine eyne?

(M.N.D, 3, 2)

*As having sense of beauty, do omit
Their mortal natures, letting go safely by
The **divine** Desdemona. (O., 2, 1)*

Цікавим є використання біблеїзму *as poor as Job*, що походить з Книги Іова. Її головний персонаж, Іов, який був дуже багатий і богобоязливий, за кілька годин втратив все своє майно, своїх дітей і здоров'я. Навіть дружина не підтримала його в бідах, що обрушилися на нього, і порадила йому померти. Даний біблеїзм означає надзвичайно велику скруту, бідність. У другій частині «Генріха IV» Фальстаф говорить голові верховного суду:

*I am **as poor as Job**, my lord, but not so patient. (2 H.IV, 1, 2)*

В даному випадку Шекспір поєднує два біблеїзми: *as poor as Job* та *as patient as Job*, утворюючи цікавий образ.

Ад'єктивний біблеїзм *dead and gone* – за біблійними звичаями так з повагою говорили про тих, хто пішов навіки – зустрічаємо в трагедії «Гамлет». Офелія, втративши здоровий глузд, співає:

*He is **dead and gone**, lady,
He is **dead and gone**;
At his head a grass-green turf,
At his heels a stone. O, ho! (H., 4, 5)*

Король Джон в однойменній п'єсі також звертається до даного біблійного фразеологізму під час розмови з графом Пембрук:

*We cannot hold mortality's strong hand:
Good lords, although my will to give is living,
The suit which you demand is **gone and dead**:
He tells us Arthur is deceased to-night. (K.J., 4, 2)*

Прислівникові (адвербіальні) біблеїзми

Прислівникові біблеїзми являють собою роздільно оформлені і ідіоматичні утворення, які семантично і функціонально співвідносяться з прислівниками і прислівниковими словосполученнями. Вони зустрічаються в творах Шекспіра найрідше і становлять лише 3,7% (7). Наприклад, *face to face*

, before the cock crow, for ever and ever, from this time forth, in the sweat of thy face, in the twinkling of an eye, through fire and water.

Біблеїзм *in the twinkle of the eye*, який означає дуже швидко, раптово, зненацька, походить з постання Петра апостола “Behold, I shew you a mystery: We shall not all sleep, but we shall all be changed, In a moment, *in the twinkling of an eye*, at the last trump: for the trumpet shall sound, and the dead shall be raised incorruptible, and we shall be changed”. Даний біблійний фразеологізм знаходимо у комедії «Венеціанський купець», коли Ланчелот Гоббо, слуга купця Шейлока, говорить до батька:

*Well, if Fortune be a
woman, she's a good wench for this gear. Father,
come; I'll take my leave of the Jew **in the twinkling of an eye** (M.V., 2, 2)*

Нами зафіксовано декілька прикладів вживання такого біблеїзму як *from this time forth*, тобто віднині і навіки-віків. У першому акті трагедії «Гамлет» Полоній забороняє своїй дочці Офелії навіть наближатися до принца:

*This is for all: I would not, in plain terms, **from this time forth**
Have you so slander any moment leisure
As to give words or talk with the Lord Hamlet (H., 1, 3)*

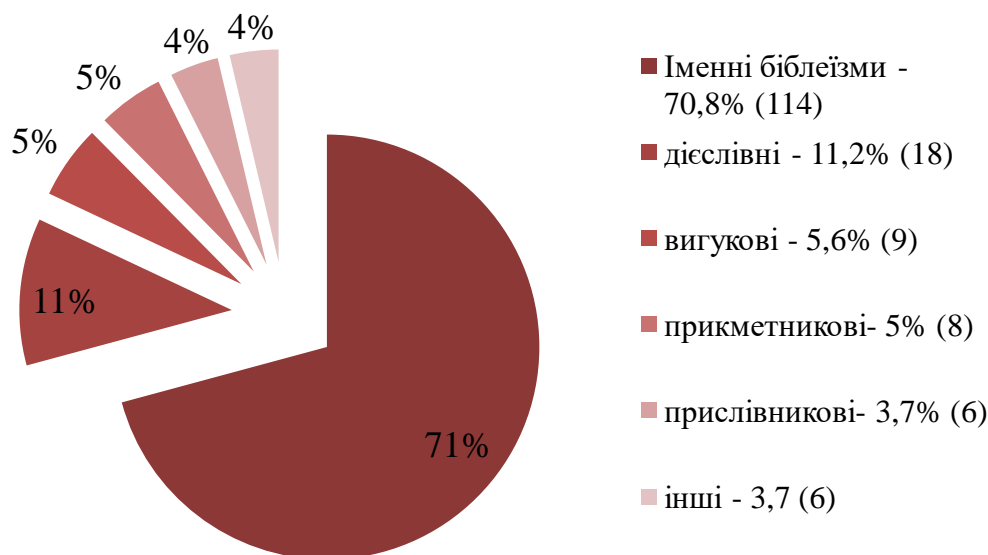
У п'єсі «Цімбелін» син королеви Клотен, потискаючи руку Люціусу, говорить, що це востаннє і віднині вони вороги:

*Receive it friendly; but **from this time forth**
I wear it as your enemy (C., 3, 5)*

Отже, дослідивши лексико-граматичне значення біблеїзмів, які вживаються в творах Вільяма Шекспіра, ми виокремили іменні (субстантивні), дієсловні (вербальні), прикметникові (ад'єктивні), прислівникові (адвербіальні), та вигуківі біблеїзми (Додаток В).

Підрахувавши кількісний показник можемо зобразити результати у вигляді діаграми частоти використання тих чи інших граматичних груп біблеїзмів (Рис.3):

Рис.3 Граматична класифікація біблеїзмів

2.3. Особливості перекладу біблеїзмів в творах Вільяма Шекспіра

Біблеїзм є загальним елементом різних культур. Процес перекладу біблеїзмів передбачає ідентифікацію біблеїзму в оригіналі, визначення його типологічної приналежності і функціональної характеристики, а також вибір оптимального способу перекладу з урахуванням відмінностей функціонування біблеїзмів в англійській та українських мовах.

Досліджуючи особливості перекладу біблійних елементів, ми вивчали праці таких українських перекладознавців: І. М. Литвин «Перекладознавство» [39], Ю.В. Кіщенко «Вступ до перекладу» [23], І.А. Батіної «Теорія та практика перекладу» [4], С.І. Терехової «Вступ до перекладознавства», та багато статей, присвячених даній темі. Основним джерелом став підручник «Теорія та практика та практика перекладу» І. В. Корунця, його класифікацію способів перекладу ми взяли за основу в нашому дослідженні.

Для нашого дослідження було обрано лише ті твори Вільяма Шекспіра, які перекладені українською мовою. Переклад вибраних творів виконали: І. Драч, М. Бажан, Т. Осмачка, І. Франко, І. Стешенко, Б. Тен, В. Гуменюк, В. Щербаненко, Д. Паламарчук, В. Струтинський, Д. Павличко, О. Сенюк. Кількість проаналізованих оригінальних творів та відповідних перекладів

склала 25. Для пояснення етимологічного значення біблеїзмів ми використали електронну версію однієї з найпоширеніших англійських перекладів Біблії – *King James Bible*. Усього було зафіксовано 161 вживань окремих біблеїзмів, кожен з яких має від одного до двадцяти шести випадків вживання в творах Шекспіра.

Дослідження особливостей перекладу біблеїзмів в творах Вільяма Шекспіра українською мовою виявило декілька найчастотніших груп біблійних елементів за способом їх перекладу. До них належать біблеїзми перекладені еквівалентним, аналоговим, описовим, антонімічним способом, способом калькування та транскрипції.

Проаналізувавши нашу вибірку згідно шляхів перекладу біблійних елементів у текстах Шекспіра українською мовою, ми виявили, що найчисленнішу перекладну групу складають біблеїзми, перекладені традиційним, або ж еквівалентним способом. Дана група становить 46,5 % (75 прикладів) від загальної вибірки.

До наступної за частотою вживання в текстах Шекспіра групи ми віднесли біблеїзми перекладені за допомогою транскрипції та транслітерації, які складають 23,4% (38).

Способом калькування перекладено 27 біблеїзмів нашої вибірки, це становить 16,5% від загальної кількості.

Рідше за все перекладачі творів Шекспіра для перекладу біблеїзмів використовують аналоговий спосіб 11,8% (18).

Нами зафіксовано також поодинокі випадки використання антонімічного способу перекладу – 1,8% (3).

Розглянемо кожну перекладну групу детальніше.

Біблеїзми, перекладені еквівалентним способом

Одне з головних завдань перекладача полягає в максимально повній передачі змісту оригіналу, і, як правило, фактична спільність змісту оригіналу і перекладу дуже значна.

Першу перекладну групу складають біблійні елементи, які мають український відповідник, тобто біблеїзм англійської мови інтерпретується повним українським еквівалентом з ідентичною або подібною структурою, лексичним складом, стилістичними характеристиками, значенням та образністю. Дана група становить 46,5 % (75) від загальної вибірки, до неї відносимо такі біблеїзми: *bear the cross, beat the swords into ploughshares, in the sweat of thy face, manna from heaven, mote in the eye, wolf in sheep's clothing, prodigal son, poverty of spirit, Ten commandments, turn the other cheek*, та ін.

Біблеїзм *manna from heaven* означає дарунок з небес, спасенну допомогу, а також може використовуватись в значенні *щось, отримане легко, без особливих зусиль*. У Біблії знаходимо згадку про даний вираз у розповіді про Мойсея та 40 років блукань ізраїльського народу пустелями у пошуках «землі обітваної» на чолі з ним: *"Upon the face of the wilderness there lay a small round thing, as small as the hoar frost on the ground. And when the children of Israel saw it, they said to one another, It is manna: for they wist not what it was. And Moses said unto them, this is the bread which the Lord hath given you to eat"*.

Ми зафіксували використання даного біблеїзму в комедії «Венеціанський купець», коли Лоренцо радіє величезному спадку Шейлока, який йому дістався:

*Fair ladies, you drop manna from heaven
in the way of starved people (M.V., 5, 1).*

В українському перекладі Ірини Стешенко знаходимо еквівалентний переклад даного біблеїзму:

*О синьйори чарівні!
Посипали ви манною із неба
На шлях голодним людям.*

Цікавий образ являє собою біблеїзм *fruit of the womb* – дослівно *плід лона*, а в своєму переносному значенні – *дитина/діти*. Даний біблійний фразеологізм пропонувався псалмоспівцем: *"Lo, children are in heritage of the Lord: and the fruit of the womb is his reward"* (Ps. 126:3), також знаходимо його

в одній з найвідоміших християнських молитов «Радуйся Марія» – “*Hail Mary, full of grace. Our Lord is with Thee. Blessed art Thou amongst women and blessed is the **Fruit of thy womb**, Jesus*”. Вільям Шеспір використав даний біблеїзм у хроніці «Генріх IV, частина 2» – хозяйка готелю місіс Спритлі так говорить про дитину Доллі:

*O the Lord, that Sir John were come! He would make this a bloody day to somebody. But I pray God the **fruit of her womb** miscarry! (H.IV, 5, 4)*

В українському перекладі Дмитра Паламарчука знаходимо передачу даного біблеїзму еквівалентним способом:

*О господи! Був би тут сер Джон! Він учинив би над кимось криваву розправу. Дай боже, щоб вона скинула **плід своєї утроби!***

Нами було виявлено ад’єктивний біблеїзм *whiter than snow*, який означає біліший за сніг. Згадку про даний біблійний фразеологізм знаходимо у одному з псалмів – псалмоспівець благає Бога, щоб той очистив його від гріхів: “*Wash me, and I shall be **whiter than snow***” (Ps. 50:9). Використання даного біблеїзму можемо побачити у 5 акті трагедії «Отелло», де мавр, вагаючись чи лишати життя свою невірну дружину, роздумує, яка вона все-таки гарна:

*... Yet I'll not shed her blood;
Nor scar that **whiter** skin of hers **than snow**,
And smooth as monumental alabaster (O, 5, 2)*

Переклад Ірини Стешенко дає змогу прослідкувати еквівалентний спосіб передачі даного біблеїзму українською мовою:

*Проте не хочу,
Не хочу я, щоб кров її лилась...
Не хочу ранили цю білу шкіру,
За сніг білішу і таку гладеньку,
Як статуї поверхня з алебастру...*

Біблеїзми, перекладені способом транскрипції та транслітерації

До другої перекладної групи ми віднесли біблеїзми, переклад яких здійснювався за допомогою транслітерації та транскрипції – способами перекладу біблійної одиниці оригіналу шляхом відтворення її форми за допомогою літер перекладної мови. Дана група включає в себе 37 біблійні фразеологізми, що становлять 23% від загальної кількості.

При транскрипції відтворюється приблизна звукова форма іншомовного слова, а при а при транслітерації – їхня графічна форма. Ми зафіксували використання даного способу, як правило, при перекладі власних імен, які включають імена людей та біблійних персонажів, географічні назви, назви країн та народів, назви біблійних реалій тощо.

Наведемо приклади перекладу імен біблійних персонажів:

Judas – Іуда, Jesus – Ісус, Solomon – Соломон, Adam – Адам, Eve – Єва, Noah – Ной, Cain and Abel – Каїн та Абель, Lucifer – Люцифер, Achitophel – Ахітофель.

Приклад використання способу транскрипції та транслітерації при перекладу географічних назв: *Babylon – Вавилон, Damascus – Дамаск, Golgotha – Голгофа, Israel – Ізраїль, Jordan – Йордан.*

Деякі одиниці біблійних реалій та назв книг Біблії також перекладені даними способами: *altar – алтар, angel – ангел, apostle – апостол, devil – диявол, Eden – Едем, Elysium – Елюзіум, idol – ідол, leviathan – левіафан, The Psalter – Псалтир, The Bible – Біблія.*

Біблеїзми, перекладені способом калькування

Біблійні фразеологізми іноді перекладаються дослівно, не залежно від того, існує повний або ж частковий еквівалент, чи ні. Цей спосіб перекладу називається калькуванням. Без калькування не можна обійтись, коли образ біблійної одиниці надзвичайно важливий для правильного розуміння тексту і заміна його іншим образом не дає достатнього ефекту. Третю перекладну групу складають біблеїзми перекладені саме цим методом. Нами зафіксовано 27

біблійних одиниць, перекладених за допомогою способу калькування, що становить 16,7% загальної вибірки.

На сторінках історичної хроніки «Король Річард II» знаходимо біблеїзм *book of life* – книга життя. Книга життя, про яку йдеться в Одкровенні, містить перелік добрих справ, вчинених на землі праведниками. На тих, чийого імені в книзі не буде, чекає страшна доля "*Whosoever was not found written in the book of life was cast in the lake of fire*"(Rev. 20:12). У творі даний біблеїзм вживає герцог Томас Моблей у розмові з Болінгброком, майбутнім королем Генріхом IV:

*No, Bolingbroke: if ever I were traitor,
My name be blotted from **the book of life**,
And I from heaven banish'd as from hence! (R.II, 1, 3)*

В перекладі Валентина Струтинського знаходимо даний біблеїзм відтворений українською мовою способом калькування:

*Ні, Болінгброк, як зрадник я, із **книги**
Життя нехай зітруть моє ім'я,
Й на небі хай не матиму я місця!*

Наступним наведемо для прикладу біблеїзм *rose-lipp'd cherubin*. В трагедії «Отелло» знаходимо цікавий образ «рожевоустого херувима», який, ймовірно, нав'язаний описами ангелів і херувимів, які можна зустріти в декількох епізодах Біблії. Проте в священних текстах ангели – це посланці Бога, в шекспірівському тексті Отелло говорить про терпіння і зізнається, що міг би винести хвороби, бідність, полон і навіть ганьбу, але не втрату любові Дездемони, а невинний херувим, побачивши вмістилища брудних жаб, буде «похмурим, як пекло»:

*Or keep it as a cistern for foul toads
To knot and gender in! Turn thy complexion there,
Patience, thou young and **rose-lipp'd cherubin**,—
Ay, there, look grim as hell! (O, 4, 2)*

Перекладач І.Стешенко пропонує передати даний біблеїзм українською мовою способом калькування:

(...) Багниськом, щоб у нім плодились жаби!..

Тут... Ні, тут відміни свій вид, терпіння,

Рожевоустий, юний херувиме,

І лютим стань з лиця, неначе пекло!

Біблеїзми, перекладені аналоговим способом

Наступну групу становлять біблеїзми, перекладені аналогови способом, який заснований на принципі підбору аналогу, тобто такого українського сталого звороту, який є адекватним англійському за значенням, але повністю або частково відрізняється від нього образністю. До цієї групи ми віднесли 17 біблійних одиниць, що становлять 10,6% від загальної кількості.

Біблеїзм *dust thou art* – *всі ми смертні* – походить з Книги Буття, де Господь промовляє до Адама, який вчинив непослух і скуштував заборонений плід: "*In the sweat of thy face shalt you eat bread, till thou return unto the ground; for out of it wast thou taken: for **dust thou art**, and unto dust shalt thou return*". Шекспір використовує даний біблеїзм у хроніці «Генріх IV, частина I», коли син графа Готспер вигукує, помираючи від смертельної рани:

O, I could prophesy,

But that the earthy and cold hand of death

*Lies on my tongue: no, Percy, **thou art dust***

And food for— (dies) (1 H.IV, 5, 4)

У перекладі Дмитра Павличка знаходимо аналогію даному біблійному виразу:

О, міг би я слова пророчі мовить,

Але рука холодна смерті в'яже

Мені язик. Тож годі, Персі, ти —

Все ж смертний ти, їжа для... (вмирає)

Біблеїзм *through fire and water*, який декілька разів зустрічається на сторінках аналізованих нами творів Шекспіра, слід тлумачити як цілковиту

вірність, готовність ризикувати заради когось, йти хоч на смерть. У Біблії знаходимо вислів: "*went **through fire and through water**: bur thou broughtest us out in a wealthy place*" (Ps. 65:12). В комедії Шекспіра місіс Спритлі аналізує містера Фентона такими словами:

*A kind heart he hath: a woman would run **through fire and water** for such a kind heart (M.W, 3, 4)*

У перекладі Ольги Сенюк прослідковуємо аналоговий спосіб передачі даного виразу українською мовою:

*Яке в нього добре серце!
За таким чоловіком жінка піде **і в вогонь, і воду.***

Біблеїзми, перекладені антонімічним способом

Приєм антонімічного перекладу полягає у передачі поняття протилежним, часто із запереченням, тобто антонімом українського відповідника даного слова. Антонімічний переклад нерідко буває найбільш зручним прийомом передачі смислового та стилістичного значення багатьох виразів. До даної перекладної групи ми віднесли лише 3 біблеїзми, які становлять 1,9% загальної вибірки.

Поєднання заперечної частки, займенника чи прислівника *no, not, never, nothing* стверджувальним дієсловом перекладаються здебільшого дієсловом-антонімом у стверджувальній формі. Проілюструємо це наступним прикладом. В одній з п'єс Шекспіра знаходимо біблеїзм *nothing is impossible*:

*Why, that word makes the faults gracious. Well,
I'll have her; and if it be a match, as **nothing is Impossible** (Two gent., 3, 1)*

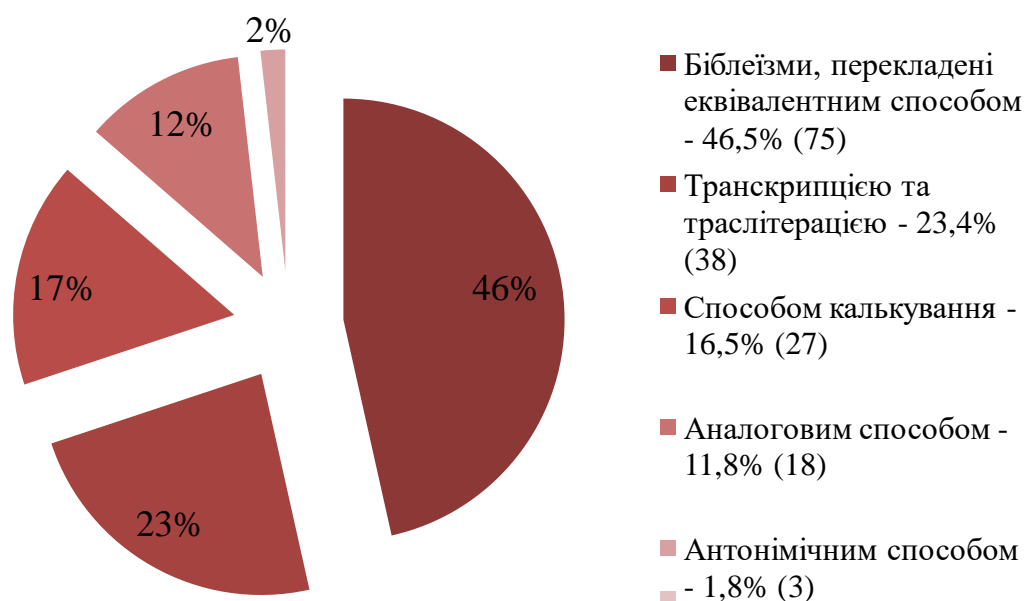
Перекладач І. Стешенко пропонує антонімічний варіант перекладу даної біблійної одиниці:

*Ах, просто розкіш!.. Це слово скрашає всі її вади.
Гаразд, я її беру. А якщо буде весілля, - адже ж на світі
немає нічого неможливого...*

Отже, проаналізувавши вибірку біблеїзмів за способами їх перекладу, можемо зробити висновок, що присутність біблійних елементів збільшує експресивність тексту перекладу. Підрахувавши кількісні показники, можемо сказати, що в обраних творах Шекспіра перекладачі частіше використовують еквівалентний метод, що становить 46,5% (75) від нашої загальної вибірки. Далі за кількісним показником виділяємо спосіб транслітерації та транскрипції 23,4% (38), наступний – спосіб калькування становить 16,5% (27). Рідше перекладачі вибраних творів використовують аналоговий спосіб 11,8% (18), та нами було зафіксовано лише поодинокі випадки використання антонімічного способу перекладу.

Підрахувавши кількісний показник, можемо зобразити результати у вигляді діаграми (Рис. 4):

Рис.4 Способи перекладу біблеїзмів у творах Шекспіра

2.4. Функціонування біблійних фразеологізмів в творах Шекспіра

Біблеїзми становлять невід’ємну частину лексичного фонду англійської мови. Протягом багатьох століть Біблія була найбільш читаною і цитованою книгою в Англії. В англійську мову увійшли не тільки окремі слова зі сторінок Святого Письма, а й словосполучення та цілі фразеологічні вирази.

Не виключенням є і творчість Вільяма Шекспіра. Драматург, який був добре обізнаним у темі Біблії, у своїх творах постійно звертається до неї, так як багато ідей, образів і біблійних виразів вже стали частиною його свідомості, і подібні запозичення цілком природні. Вони допомагали письменникові передати всю палітру почуттів і думок його героїв.

Варто відмітити, що в залежності від жанру твору функціональна сфера біблійної лексики змінюється. Так, наприклад, в драмах та трагедіях, біблійні вирази, як експресивно забарвлені елементи, допомагають краще зрозуміти внутрішній стан персонажів, їхні почуття, переживання та страхи. Беручи до прикладу комедії, можемо сказати, що Шекспір вводить біблеїзми для створення комічного, подекуди іронічного ефекту – вони допомагають персонажам виразити свої емоції, часто в суперечках та лайках, що дає змогу прослідкувати їх використання поряд з нецензурною лексикою.

Цікавим є спостереження, що біблійні фразеологізми найчастіше зустрічаються в історичних творах Шекспіра, а саме в ранніх хроніках. Перш за все, це пов'язано з особливостями впливу джерел і характерів персонажів. У роки, коли Шекспір створював перші хроніки, релігійні зіткнення були невід'ємною частиною життя усіх європейських держав: у Франції йшла боротьба між гугенотами і католиками, в протестантських Нідерландах – проти католицької Іспанії, в Шотландії поширилися ідеї Реформації, в Лондоні з'явилися антиклерикальні памфлети. Все це спричинило масові переслідування противників англіканської віри та тих, хто не відвідував церкву [80]. Ймовірно, саме ці історичні події вплинули на свідомість Шекспіра, що і спричинило таку велику кількість біблійної лексики в його творах.

Зрозуміти роль біблійних фразеологізмів в тому чи іншому творі допомагає аналіз авторського задуму і характерів персонажів, які звертаються до Біблії. Драматург вводить біблійні фразеологізми в мову своїх героїв для того, щоб найбільш яскраво розкрити їх образ.

Нами було зафіксовано велику кількість звертань персонажів творів Шекспіра до Бога та до небес: *God save you! Jesus save us! God bless you! God*

forgive us all! Thanks God! Oh, heaven! Це дає змогу відчуту релігійність персонажів, прославлення Всевишнього у хвилини радості, їхню надію на нього у скрутні та важкі часи:

God save you, noble captain. (All's well..., 4, 3)

God save you, brother (As you like, 5, 2)

God forgive me! (1.H.IV, 1, 3)

O heaven forgive me! (O., 3, 3)

Sir John, the Lord bless you! (2.H.IV, 3, 2)

Рясніють біблійною лексикою виступи королів та можновладців. Їхні промови переповнені виразами і навіть цитатами біблійного походження, аби завоювати прихильність серед населення та вселити віру у могутність та непохитність своєї влади. Прикладом може слугувати персонаж Генріха IV у однойменній історичній трилогії. Король Генріх IV – єдиний персонаж в хроніках Шекспіра, який у всіх випадках звертається до Біблії. Це глибоко віруюча людина, яка щиро сповідує біблійні заповіді. Навіть буденні події і почуття він висловлює за допомогою біблійних виразів. У монологів та промовах короля нами було виявлено одні з таких відомих біблійних виразів як:

For blessed are the peacemakers on earth (2H.IV, 2, 1).

O graceless men! They know not what they do (2 H.IV, 4, 4).

У п'єсі «Річард III» монолог леді Анни наповнений прокльонами подібними до тих, які знаходимо в одному з розділів Второзаконня, де кожен з дванадцяти пунктів починається словами «Проклятий той» – “*Cursed be he*” і після кожного прокльону народ кричить «Амінь». Анна зустрічає Річарда такими страшними прокльонами в біблійному стилі:

Cursed be the hand that made these fatal holes!

Cursed be the heart that had the heart to do it!

Cursed the blood that let this blood from hence! (R.III, 1, 3)

Отже, посилаючись на авторитет Біблії і використовуючи біблійну лексику, персонажі Шекспіра додають своїм промовам впевненості, серйозності та важливості. Таким чином, можемо припустити, що біблеїзми вживаються з

прагматичною метою, тобто з метою впливу на свідомість слухачів та на формування суспільної думки.

Вивчаючи англійські фразеологічні одиниці біблійного походження в мові та мовленні, мовознавці зазначають, що різні зміни в житті і ідеології соціуму сприяють втраті асоціативного зв'язку між текстом Біблії і породженими нею сталими виразами [28]. Сакральний текст починає нерідко суперечити сучасній культурі суспільства, де стався глобальний зсув, і тепер те, що раніше було сакральним, не знаходить собі адекватного місця і застосування. Багато біблійних зворотів, які вже давно увійшли в мову, виявляються невмотивованими, втрачають в даний час свою цінність і значимість, так як вони занадто серйозні і величні для сьогоденної масової культури, де зменшилось багато понять і цінностей. Поле сакрального сильно скоротилося і продовжує стискатися, багато піддається осміянню, і така позиція безсумнівно зумовлює зміну функціонального боку біблійних виразів [40].

Таким чином, виділяються два типові типи контексту вживання біблеїзмів: контекст-сакралізація і контекст-десакралізація.

Контекст – сакралізація – це мовна ситуація, при якій відбувається адекватне повне (або не повне) розуміння біблійного тексту носіями сучасної культури.

Наведемо наступний приклад з нашої вибірки, щоб проілюструвати даний тип функціонування біблеїзмів в творах Шекспіра.

Біблеїзм “*sin*” – гріх, тобто порушення заборони – неодноразово зустрічається в тексті Біблії, і як наслідок в творах Шекспіра в своєму прямому значенні. Наведемо деякі приклади вживання даного біблеїзму:

*Cut off even in the blossoms of my **sin**,*
Unhous'led, disappointed, unanel'd,
No reckoning made, but sent to my account
With all my imperfections on my head

(H., 1, 5)

*I'll be no longer guilty of this **sin**; this sanguine*

*coward, this bed-presser, this horseback-breaker,
this huge hill of flesh (1 H.IV, 2, 4)*

Контекст – десакралізація – ситуація нерозуміння біблійного прототипу, що може спричинити іронічне або жартівливе забарвлення біблеїзму.

Комічне використання біблеїзмів у творах Шекспіра може бути проілюстроване наступним прикладом. Сер Джон Фальстаф, приятель короля Генріха у творі «Генріх IV», знаючи текст біблійних книг, вживає біблійні сентенції і вирази в найрізноманітніших і абсолютно не підходящих ситуаціях. В одній зі сцен Фальстаф згадує, що всі заможні селяни відкупилися від служби, і він набрав жебраків і волоцюг, багатьох з в'язниць:

*(...) slaves as ragged as **Lazarus** in the
painted cloth (...) that you would think that I had a hundred
and fifty tattered **prodigals** lately come from
swine-keeping, from eating draff and husks (1 H.IV, 4, 2)*

У цьому міркуванні Фальстаф згадує добре знайомі глядачам сюжети з євангельських текстів – про бідного Лазаря і про блудного сина, який розтратив виділене йому батьком майно, а під час голоду повернувся додому і покаявся.

Сюжет про блудного сина згадується в комічному контексті в декількох п'єсах Шекспіра: у «Віндзорських жартівницях, «Як вам це сподобається».

Як уже зазначалось, деякі імена біблійних персонажів використовуються Шекспіром в своїх драмах як нецензурна лексика:

*A whoreson **Achitophel!** (2 H.IV, 1, 2).
Fie on him, **Jezebel** (Tw. Night, 2, 5).
What a Herod of Jewry is this!" (M.W., 2, 1).
I am no great **Nebuchadnezzar**, sir;
I have not much skill in grass (All's well..., 4, 5)*

Комічний характер біблеїзмів пов'язаний з особливостями жанру – комедією, адже комічні сцени повинні розважати і веселити глядачів, їх знайомство з проповідями, театральними виставами на старозавітні сюжети,

біблійними книгами забезпечувало комічний ефект. Це може свідчити про прагнення драматурга привернути увагу до того чи іншого місця Святого Письма, які могли викликати скептичне ставлення.

Таким чином, щоб показати цілі і характери своїх персонажів, Шекспір послідовно вводить біблійні фразеологізми в їхню мову, які сприяють посиленню емоційної виразності тексту. В залежності від жанру твору біблеїзми можуть виконувати функцію експресивної насиченості, комічну, іронічну. При цьому багато біблійних епізодів набувають нового, далекого від євангельських настанов, сенс. Виникаючи в репліках персонажів, далеких від будь-яких релігійних чи політичних проблем, біблеїзми відображають їхнє повсякденне життя.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Дослідження особливостей біблійних елементів у творах Вільяма Шекспіра було зосереджено на текстах, що були перекладені українською мовою. Таким чином, до аналізу було включено 25 творів, до яких входять історичні хроніки, трагедії та комедії, переклад яких виконали І. Драч, М. Бажан, Т. Осмачка, І. Франко, І. Стешенко, Б. Тен, В. Гуменюк, В. Щербаненко, Д. Паламарчук, В. Струтинський, Д. Павличко, О. Сенюк.

2. Аналіз вибірки згідно лексико-семантичних особливостей біблійних елементів дав можливість виокремити чотири основні тематичні групи: антропоніми, топоніми, біблійні реалії й назви книги Біблії та зоосемічні біблеїзми. Найчастіше в творах Шекспіра вживаються *біблійні реалії*, тобто слова, що позначають релігійні обряди, предмети церковного вжитку, божественних істот, а також назви книг Біблії. Наприклад, *a cross, altar, angel, evil, devil, apostle, hell, sin, heaven*. Дана група становить 22% (35 біблеїзмів) від загальної вибірки.

До наступної за частотою вживання в текстах Шекспіра групи ми віднесли *антропоніми* – власні назви людей, які згадуються в Святому Письмі. Наприклад, *Lord, God, Godfather, Judas, Jesus, Christ, Solomon, Adam, Eve, Noah, Cain and Abel, Lazarus*, які складають 20 % (32). В проаналізованих творах дані антропоніми зазвичай є складовими елементами сюжетних біблійних фразеологізмів (тобто біблеїзмів, які не присутні в тексті Біблії єдиним лексичним складом, але є семантично детермінованими біблійним сюжетом). Наприклад, *the wisdom of Solomon, Judas' kiss, Abraham's bosom*.

Рідше за все драматург використовує *зоосемізми* (біблійні фразеологізми, елементи яких тим чи іншим чином пов'язані з тваринним світом) – 6,25 % (10) та *топоніми* (власні назви географічних об'єктів) – 3,75% (6). Серед біблійних топонімів в тексті зустрічаються наступні: *Babylon, Golgotha, Damascus, Israel, Jordan, Holy Land*; серед зоосемізмів: *before the cock crow, dove feathere'd raven, dog is turn to his own vomit, den of lions, lions on the streets, fall of a sparrow, wolf in sheep's clothing*. Також нами була виокремлено

групу біблеїзмів, які не можна віднести до жодної з попередньо зазначених. Сюди відносимо наступні приклади, *ashes to ashes, flesh and blood, fire and brimstone, eye for eye, tooth for tooth, forbidden fruit* та інші. Вони становлять 48% (77) від загальної вибірки.

3. Аналіз біблеїзмів за структурою дав можливість виокремити 3 великі групи біблеїзмів: окремі слова, словосполучення, а також звороти, які і за структурою і за значенням відповідають реченню. Біблеїзми-словосполучення складають 57% (92) від загальної вибірки, біблеїзми – слова 33% (53). Як вже було зазначено вище, рідше трапляються звороти, які і за структурою і за значенням відповідають реченню. Остання група нараховує найменшу кількість прикладів вживання в творах Шекспіра – 10 % (16).

4. Біблійні фразеологізми так само як і фразеологізми взагалі можуть виступати в реченні в якості одного з його членів, що цілком залежить від їх віднесеності до певної частини мови, тобто від лексико-граматичного значення. Таки чином, іменні (субстантивні) біблеїзми складають 70,8% (114) від загальної вибірки, дієслівні (вербальні) – 11,2% (18), вигуківі біблеїзми – 5,6% (9), прикметникові (ад'єктивні) – 5% (8), прислівникові (адвербіальні) – 3,7% (6). Також була виявлена група БФ, які не можна віднести до певної частини мови. Сюди належать біблійні словосполучення та речення, які мають категоріальні ознаки декількох частин мови і володіють на цій основі розмитістю категоріальних кордонів – 3,7% (6).

5. Дослідження особливостей перекладу біблеїзмів в творах Вільяма Шекспіра українською мовою виявило декілька найчастотніших груп біблійних елементів за способом їх перекладу. До них належать біблеїзми перекладені еквівалентним – 46,5% (75), способом транскрипції 23,4% (38) та калькування 16,5% (27), аналоговим 11,8% (18), антонімічним способом 1,8% (3).

6. Досліджуючи функціонування англійських біблеїзмів в творах Шекспіра, було виявлено 2 типові контексти вживання біблеїзмів: контекст-сакралізація і контекст-десакралізація. Бажаючи показати цілі і характери своїх персонажів, Шекспір послідовно вводить біблійні фразеологізми в їхню мову,

які сприяють посиленню емоційної виразності тексту, а отже, виконують функцію експресивної насиченості. В залежності від жанру твору біблеїзми можуть виконувати функцію експресивної насиченості, вживатися в комічному, та іронічному контексті. Виникаючи в репліках персонажів, далеких від будь-яких релігійних чи політичних проблем, біблеїзми відображають їхнє повсякденне життя.

Основні положення даного розділу висвітлені в двох публікаціях автора [36;37].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

На підставі проведеного дослідження щодо особливостей функціонування та перекладу біблеїзмів в творах Вільяма Шекспіра зроблено такі висновки:

1. На даний момент не існує єдиного й загально визнаного тлумачення поняття біблеїзму, тому що воно є справді широким та неоднозначним. Аналіз різних тлумачень терміну «біблеїзм» дає можливість стверджувати, що дане поняття об'єднує різнохарактерні лексеми: топоніми, антропоніми, а також цитати, джерелом яких є Біблія. До специфічних ознак біблеїзмів належать їх смислова завершеність, відтворюваність (з можливими варіантами), семантична і стилістична маркованість (переносне значення, підвищена експресивність), їх змістовна структура, в якій чітко простежуються морально-дидактичні, морально-етичні складники, а також їх лінгвостилістичні особливості, що виявляються в конотативності їх семантичної структури.

2. Єдиної чіткої класифікації біблеїзмів на сьогоднішній день не існує. Мовознавці виокремлюють лексико-семантичний підхід до класифікації біблійних елементів (біблійні реалії та назви книг Біблії, біблійні антропоніми, біблійні топоніми, зоосемічні біблеїзми) та структурно – граматичний підхід, в якому виділяються структурні типи біблеїзмів (слова, словосполучення, звороти) та граматичні (іменні (субстантивні), дієслівні (вербальні), прикметникові (ад'єктивні), прислівникові (адвербіальні) та вигуківі біблеїзми).

3. Структурно-семантичні особливості біблеїзмів та особливості їх функціонування у певному контексті є визначальним фактором специфіки їх відтворення засобами іншої мови.

Біблеїзми нерідко використовуються у різних видах дискурсу, в тому числі і художньому задля надання тексту образності, яскравості та експресивної насиченості. Крім того, часто у даному дискурсі біблійна лексика вживається для надання комічного та іронічного ефекту.

4. Особливий інтерес для дослідження складає вивчення специфіки біблеїзмів у творчості Вільяма Шекспіра. Оскільки тексти Біблії відомі мовцям як зосередження мудрих повчань та моральних настанов, що налаштовують на глобальні роздуми, то досить часто для вираження думок персонажів, їхнього внутрішнього світу або ставлення до певних явищ та подій Шекспір звертається саме до біблеїзмів.

5. Дослідження особливостей біблійних елементів у творах Вільяма Шекспіра було зосереджено на текстах, що були перекладені українською мовою. Таким чином, до аналізу було включено 25 творів, до яких входять історичні хроніки, трагедії та комедії, переклад яких виконали І. Драч, М. Бажан, Т. Осмачка, І. Франко, І. Стешенко, Б. Тен, В. Гуменюк, В. Щербаненко, Д. Паламарчук, В. Струтинський, Д. Павличко, О. Сенюк.

6. Аналіз вибірки згідно лексико-семантичних особливостей біблійних елементів дав можливість виокремити чотири основні тематичні групи: антропоніми, топоніми, біблійні реалії й назви книги Біблії та зоосемічні біблеїзми. Найчастіше в творах Шекспіра вживаються **біблійні реалії**, тобто слова, що позначають релігійні обряди, предмети церковного вжитку, божественних істот, а також назви книг Біблії. Наприклад, *a cross, altar, angel, evil, devil, apostle, hell, sin, heaven*. Дана група становить 22% (35 біблеїзмів) від загальної вибірки. До наступної за частотою вживання в текстах Шекспіра групи ми віднесли **антропоніми** – власні назви людей, які згадуються в Святому Письмі. Наприклад, *Lord, God, Godfather, Judas, Jesus, Christ, Solomon, Adam, Eve, Noah, Cain and Abel, Lazarus*, які складають 20 % (32). В проаналізованих творах дані антропоніми зазвичай є складовими елементами сюжетних біблійних фразеологізмів (тобто біблеїзмів, які не присутні в тексті Біблії єдиним лексичним складом, але є семантично детермінованими біблійним сюжетом). Наприклад, *the wisdom of Solomon, Judas' kiss, Abraham's bosom*. Рідше за все драматург використовує **зоосемізми** (біблійні фразеологізми, елементи яких тим чи іншим чином пов'язані з тваринним світом) – 6,25 % (10) та **топоніми** (власні назви географічних об'єктів) – 3,75% (6). Серед біблійних

топонімів в тексті зустрічаються наступні: *Babylon, Golgotha, Damascus, Israel, Jordan, Holy Land*; серед зоосемізмів: *before the cock crow, dove feathere'd raven, dog is turn to his own vomit, den of lions, lions on the streets, fall of a sparrow, wolf in sheep's clothing*. Також нами була виокремлено групу біблеїзмів, які не можна віднести до жодної з попередньо зазначених. Сюди відносимо наступні приклади, *ashes to ashes, flesh and blood, fire and brimstone, eye for eye, tooth for tooth, forbidden fruit* та інші. Вони становлять 48% (77) від загальної вибірки.

7. Аналіз біблеїзмів за структурою дав можливість виокремити 3 великі групи біблеїзмів: окремі слова, словосполучення, а також звороти, які і за структурою і за значенням відповідають реченню. Біблеїзми-словосполучення складають 57% (92) від загальної вибірки, біблеїзми – слова 33% (53). Як вже було зазначено вище, рідше трапляються звороти, які і за структурою і за значенням відповідають реченню. Остання група нараховує найменшу кількість прикладів вживання в творах Шекспіра – 10 % (16).

8. Біблійні фразеологізми так само як і фразеологізми взагалі можуть виступати в реченні в якості одного з його членів, що цілком залежить від їх віднесеності до певної частини мови, тобто від лексико-граматичного значення. Таки чином, іменні (субстантивні) біблеїзми складають 70,8% (114) від загальної вибірки, дієслівні (вербальні) – 11,2% (18), вигуківі біблеїзми – 5,6% (9), прикметникові (ад'єктивні) – 5% (8), прислівникові (адвербіальні) – 3,7% (6). Також була виявлена група БФ, які не можна віднести до певної частини мови. Сюди належать біблійні словосполучення та речення, які мають категоріальні ознаки декількох частин мови і володіють на цій основі розмитістю категоріальних кордонів – 3,7% (6).

8. Дослідження особливостей перекладу біблеїзмів в творах Вільяма Шекспіра українською мовою виявило декілька найчастотніших груп біблійних елементів за способом їх перекладу. До них належать біблеїзми перекладені еквівалентним – 46,5% (75), способом транскрипції 23,4% (38) та калькування 16,5% (27), аналоговим 11,8% (18), антонімічним способом 1,8% (3).

9. Досліджуючи функціонування англійських біблеїзмів в творах Шекспіра, було виявлено 2 типові контексти вживання біблеїзмів: контекст-сакралізація і контекст-десакралізація. Бажаючи показати цілі і характери своїх персонажів, Шекспір послідовно вводить біблійні фразеологізми в їхню мову, які сприяють посиленню емоційної виразності тексту, а отже, виконують функцію експресивної насиченості. В залежності від жанру твору біблеїзми можуть виконувати функцію експресивної насиченості, вживатися в комічному, та іронічному контексті. Виникаючи в репліках персонажів, далеких від будь-яких релігійних чи політичних проблем, біблеїзми відображають їхнє повсякденне життя.

SUMMARY

The theme of the research paper is the peculiarities of translation and the functioning of the biblical elements in the works of William Shakespeare.

Nowadays there is no common and generally recognized interpretation of the notion "biblical expression". It is really wide and ambiguous. In the modern scientific literature the biblical expression is often qualified as separate words and phraseological units (in the broad sense of this term, including proverbs and sayings), which originated from the biblical text, and are widely used in the speech". After analyzing the different interpretations of the term "biblical expression", we consider that this notion includes lexemes of different types: place names, proper names of the people from Bible, phraseological units and quotations from the Bible. The English biblical expressions and idioms became the part of the nation's mentality. They came into the English language due to various translations of the Bible during the centuries. The most authoritative translation is Authorized Version or King James Bible (1611). However, nowadays biblical expressions differ from their prototypes; have more wide and metaphorical meaning, that's why they form an interesting material for linguistic research.

Structural-semantic peculiarities of biblical elements and the peculiarities of their functioning in a certain context are the determining factor of the specificity of their translations.

Bibleisms are often used in various types of discourse, including fiction, in order to provide imagery, brightness and expressive saturation. Very often biblical elements are used to provide a comic and ironic effect.

A good example of using biblical elements in fiction is Shakespeare's works.

Investigating the peculiarities of the biblical elements we studied the works of Shakespeare such as historical chronicles, comedies, tragedies. The number of analyzed plays and their translations is 25. We have recorded the usage of 161 biblical expressions there.

The analysis of the examples taken from Shakespeares's works made it possible to identified four main thematic groups: names of biblical real objects and books of the Bible, proper names of people from Bible, zoosemizmy and place names

Our research has shown that in the Shakespeare's works the biblical real objects are used more often than other thematic groups. The second group which is quite often used in the text of the newspapers includes the proper names of the people from the Bible. They usually function as elements of the phraseological units and have metaphorical meaning. The third and the fourth group are used very seldom. They include the place names and zoosemizmy.

The analysis of biblical expressions gave us the opportunity to single out 3 big biblical groups according to their structure: single words, word-combinations and phrases, which function as sentences. Biblical words and biblical word-combinations can be frequently found in the Shakespeare's works. The latter group has the least number of examples of usage.

Biblical phraseological units as well as phraseological units in general can act as members of the sentence. It means that they can have lexical-grammatical meaning. Therefore, taking in consideration our sample, we singled out nominal, verbal, interjections, adjectives and adverbial biblical expressions.

The study of the ways biblical elements were translated into Ukrainian gave the following results: translation by choosing absolute/complete equivalents, by choosing equivalents, by choosing analogies, antonymic translation, translation by means of loans and with the help of transcription and transliteration.

Investigating the functioning of English biblical discourse in the Shakespeare's works, we found the examples of the usage of two typical biblical contexts: context – sacralization, and context – desacralization. Biblical expressions, which we have found on the pages of Shakespeare's works, have different functions according to the different genre of the work. In historical chronicles and tragedies Shakespeare often used biblical expressions to provide imagery, vivid expressiveness to the language, to reveal the images of heroes, to convey the whole palette of feelings and thoughts, as well as to influence readers' consciousness and shape their public opinion. In comedies biblical elements can be used with ironic or satiric meaning. Shakespeare refers to biblical expressions in order to express the thoughts of the characters, their

inner world, or their attitude to certain events and things; because it is generally known that the Bible is a collection of wise thoughts and moral rules.

Key words: Bible, biblical elements, translation, bibleisms.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ахманова О. С. Словник лінгвістичних термінів / О. С. Ахманова. – М.: Норма, 1996. – 455с.
2. Англо – український фразеологічний словник (уклад. К. Т. Баранцев) – Київ: Знання, 2005. – 1056 с.
3. Балакова Д. Наследие Библии во фразологии / Д. Балакова, В. Ковачова, В. М. Мокиенко. – Грайфсвальд, 2013. – 308 с.
4. Батіна І. А. Теорія та практика перекладу / І. А. Батіна. – Київ: Вид-во Європейського університету, 2001. – 84 с.
5. Бархударов Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. – М.: Международные отношения, 1975. – 240 с.
6. Белинский В.Г. Избранные статьи / В.Г. Белинский. – М., Норма, 1964. – 245 с.
7. Біблія і культура: Чернівецький національний університет. Збірник наукових статей. // За ред. М. Жулинського. — Ч.,2007. — Випуск 6. — 219 с.
8. Бирих А. Из истории русских библейских выражений. / А. Бирих, Й. Матешич //Русский язык за рубежом. – 1994. – №5-6. – С. 41-47.
9. Боллигер Е. И. Сопоставление использование библеизмов в институциональном дискурсе разных культур. – [Електронний ресурс] / Е. И. Боллигер. – Режим доступу: <http://politlinguist.ru/materials/avtoref/%D0%91%D0%BE%D0%BB%D0%BB%D0%B8%D0%B3%D0%B5%D1%80.pdf>
10. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / В. В. Виноградов // Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М., 1977. – С. 140-161.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови: Близько 170000 сл. та словосполучень / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь: Перун, 2001. — 1440 с.
12. Гак В. Г. Особенности библейских фразеологизмов в русском языке (в сопоставлении с французскими библеизмами) / В. Г. Гак // Вопросы языкознания. 1997. № 5 – С. 55-65.

13. Георгієва Н. Проблемні аспекти класифікації та характеристики біблійних фразеологічних одиниць англійської мови. – [Електронний ресурс] / Н. Георгієва. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/6770/1/11gnipak.pdf>
14. Головкина О. А. История ветхозаветных фразеологизмов в русском и английском языках. – [Електронний ресурс] / О. А. Головкина. – Режим доступу: <http://iling-ran.ru/avtoreferats/golovkina.pdf>
15. Грановская Л. М. Словарь имен и крылатых выражений из Библии / Л. М. Грановская. – Москва: Астрель, 2009. – 383 с.
16. Григорьев А. В. . Русская библейская фразеология в контексте культуры / А. В. Григорьев. – Москва: Индрик, 2006. – 358 с.
17. Женевська Біблія [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [//bible.by/geneva-bible/](http://bible.by/geneva-bible/).
18. Жолобова А. О. ФЕ библейского происхождения в английском, испанском и русском языках (диссертация). – [Електронний ресурс] / А. О. Жолобова. – Режим доступу: <http://cheloveknauka.com/v/145700/d/#?page=5>
19. Захарчук І. Дефініція та типологія біблеїзмів [Електронний ресурс] / І. Захарчук – Режим доступу до ресурсу: http://www.rusnauka.com/NIO_2007/Philologia/18203.doc.htm.
20. Зорівчак Р. П. Біблеїзми в нашому мовленні / Р. П. Зорівчак // Кримська Світлиця. – 2006. – № 38. – С. 39-41.
21. Иванова Н. Е. Библейские фразеологизмы и их лексикографическая разработка в словарях современного английского языка различных типов. – [Електронний ресурс] / Н. Е. Иванова. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/274541.html>
22. Качановская О. Б. Семантико грамматические типы фразеологизмов библейского происхождения в немецком, русском и белорусском языках [Електронний ресурс] / О. Б. Качановская – Режим доступу до ресурсу: <http://sibac.info/17070>.
23. Кіщенко Ю.В. Вступ до перекладу. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2007. – 47 с.

24. Кияк Т. Р., Огуй О. Д., Науменко А. М. Теорія та практика перекладу (німецька мова) / Т. Р. Кияк, О. Д. Огуй, А. М. Науменко. – Вінниця: Нова книга, 2006. – 592 с.
25. Клюкина Т. П. Особенности употребления и перевода английских и русских библеизмов / Т. П. Клюкина. // Столпотворение. – 2003. – №8-9.
26. Коваль А. П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. / А. П. Коваль. – К.: Либідь, 2001. – 312 с.
27. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) текста (на английском материале) / В. Н. Комиссаров. – М.: МГУ, 1981. – 112 с.
28. Коптілов В. В. Актуальні питання українського художнього перекладу / В. В. Коптілов. – К. : Вища школа, 1971 – 131 с. 23.
29. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства / І. В. Корунець. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 512 с.
30. Котков, С.И. Лингвистическое источниковедение и история русского языка / С.И. Котков – М.: Наука, 1980. – 117с.
31. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка / А. В. Кунин. – Дубна: Феникс, 2005. – 488 с.
32. Кунин А.В. О переводе английских фразеологизмов в англо-русском фразеологическом словаре. // Тетради переводчика. – М., 1964. – № 2. – С. 320.
33. Кургаєва І. І. Біблеїзми як складова фразеологічної картини світу / І.І. Кургаєва // Сучасні проблеми лінгвістики, літературознавства та методики викладання мови і літератури: тези доповідей та повідомлень наукової інтернет-конференції студентів. Випуск 2 [21 грудня 2016 р.] / гол.ред. Т.І. Ямчинська. – Вінниця: Нілан-ЛТД, 2016. – С.53-54
34. Кургаєва І. І. Сутність поняття біблеїзму в лінгвістиці / І. І. Кургаєва // Професійна підготовка майбутніх спеціалістів у загальноєвропейському мовному контексті: проблеми та перспективи // Матеріали студентської наукової інтернет-конференції / гол. ред. Ямчинська Т.І. – Вінниця :ТОВ фірма «Планер». – 2016. – 190 с. – 2016. – С. 99–101.

35. Кургаєва І. І. Феномен емотивно-сміслової валентності біблеїзмів/ І.І. Кургаєва // Актуальні проблеми лінгвістики та методики викладання іноземних мов у вищому навчальному закладі та школі. – 2016

36. Кургаєва І.І. Теорії еквівалентності при перекладі / І.І.Кургаєва // МОВА, ОСВІТА, КУЛЬТУРА: інтеграційні тенденції в сучасному світі // Матеріали XV міжнародної студентської інтернет-конференції (Вінниця, 23-24 листопада 2017 року) / гол. ред. Ямчинська Т. І. – Вінниця : ФОП Тарнашинський О.В. – 293 с.

37. Кургаєва І.І. Феномен бібліоніму та його місце в творах Вільяма Шекспіра / І.І. Кургаєва // Сучасні проблеми лінгвістики, літератури, літературознавства та методики викладання мови і літератури// матеріали студентської інтернет-конференції (Вінниця, 14 грудня 2017) / гол. ред. Ямчинська Т. І. – Вінниця. – 2017

38. Набока О. М. Біблеїзми з Євангелія від Матвія у мові та мовленні: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / О. М. Набока. – Одеса, 2006. – 18 с.

39. Литвин І. М. Перекладознавство. Науковий посібник. – Черкаси: Видавництво Ю. А. Чабаненко, 2013. – 288 с.

40. Мендельсон В. А. Фразеологические единицы библейского происхождения в английском и русском языках: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.20 "Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание" / Мендельсон В. А. – Казань, 2002. – 347с.

41. Набока О. М. Біблеїзми як компонент англomовного газетного тексту. – [Електронний ресурс] / О. М. Набока – Режим доступу: http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/927

42. Оноприенко С. Библиизмы современного русского языка: автореф. дисс. ... канд. филол. наук.: спец. 10.02.01. "Русский язык" / С. Оноприенко. – Воронеж, 1997. – 24 с.

43. Орлова Н. М. Библийский текст как прецедентный феномен. – [Електронний ресурс] / Н. М. Орлова. – Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/bibleiskii-tekst-kak-pretседentnyi-fenomen>
44. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія / О. В. Ребрій. – Харків : Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, 2012. – 376 с.
45. Решетняк О. О. До питання семантичної трансформації біблеїзмів із топонімом Вавилон. – [Електронний ресурс] / О. О. Решетняк. – Режим доступу: <http://ukrmova.com.ua/zmist-zhurnalu/vipusk-13/do-pitannya-semanticno%D1%97-transformaci%D1%97-bibli%D1%97zmiv-iz-toponimom-vavilon/>
46. Сафронова О. В. Структура і семантика фразеологічних одиниць із ономастичним компонентом біблійного походження у сучасній англійській мові [Текст] : Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Сафронова Олена Вячеславівна ; Київський держ. лінгвістичний ун-т. – К., 1997. – 19 с.
47. Сдобников В. В., Петрова О. В. Теория перевода / В. В. Сдобников, О. В. Петрова. – М.: АСТ Восток-Запад, 2006. – 448 с.
48. Словник біблеїзмів «Мультигран» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.multitrans.ru/c/m.exe?a=173&a=173>.
49. Словник української мови Академічний тлумачний словник (1970—1980). – Режим доступу: <http://sum.in.ua/>
50. Селезінка О.М. Біблійні алюзії в шекспірознавчому дискурсі / О. М. Селезінка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Mik_2013_16_1_25.pdf.
51. Селезінка О. М. Періоди дослідження шекспірівських біблійних алюзій / О.М. Селезінка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sworld.com.ua/konfer30/607.pdf>

52. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля- К, 2011. – 844 с.
53. Смит Л. П. Фразеология английского языка / Л. П. Смит.– М.: Учпедгиз, 1959. – 208 с.
54. Стилистический энциклопедический словарь русского языка. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 696 с.
55. Супрун А. Е. Текстовые реминисценции как языковое явление / А. Е. Супрун // Вопросы языкознания. – М., 1995. – № 6. – С. 17 – 29.
56. Тарануха Т. В. Структурно-семантичні та граматичні характеристики субстантивованих фразеологічних одиниць на позначення рис характеру людини в українській мові. – [Електронний ресурс] / Т. В. Тарануха. – Режим доступу: http://xn--e1aaajfpcds8ay4h.com.ua/files/image/konf%2012/doklad_12_5_23.pdf
57. Українська Біблія у перекладі Івана Огієнка [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bibleonline.ru/bible/ukr/>.
58. Фролова О. Е. Антропоним в жестко структурированном тексте / О. Е. Фролова // Вопросы ономастики. – 2005. – № 2. – С. 36-44.
59. Хорнби А.С. Конструкции и обороты английского языка // Хорнби А.С. – М.: Буклет, 1994. – 165 с.
60. Чейф У. Л. Память и вербализация прошлого опыта / У. Л. Чейф. // Радуга. – 1983. – №12. – С. 35–73.
61. Черкас Н. В. Мовностилістичні засоби відображення біблійних мотивів у повоєнному американському романі: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Черкас Наталія Володимирівна – Л., 2004. – 227 с.
62. Черкас Н. В. Фразеологічні біблеїзми як об'єкт дослідження. – [Електронний ресурс] / Н. В. Черкас – Режим доступу: http://www.confcontact.com/20100916/fl_cher.htm
63. Черняховская Л. А. Перевод и смысловая структура / Л. А. Черняховская. – М.: Международные отношения, 1976. – 298 с.

64. Четаїкіна В. В. Прагматичні функції біблеїзмів у промовах Авраама Лінкольна / В. В. Четаїкіна // Іноземна філологія. – 2012. – Вип. 124. – С. 68-73.
65. Шевченко Л. Л. Лінгвістична інтерпретація імені Ісуса Христа / Л. Л. Шевченко // Мовознавство. – 2006. – № 2-3. – С. 153-162.
66. Шекспір В. Твори в шести томах. Том 1 / Вільям Шекспір. – Київ: Дніпро, 1984. – 534 с.
67. Шекспір В. Твори в шести томах. Том 2 / Вільям Шекспір. – Київ: Дніпро, 1985. – 622 с.
68. Шекспір В. Твори в шести томах. Том 3 / Вільям Шекспір. – Київ: Дніпро, 1985. – 578 с.
69. Шекспір В. Твори в шести томах. Том 4 / Вільям Шекспір. – Київ: Дніпро, 1986. – 678 с.
70. Шекспір В. Твори в шести томах. Том 5 / Вільям Шекспір. – Київ: Дніпро, 1986. – 693 с.
71. Шекспір В. Твори в шести томах. Том 6 / Вільям Шекспір. – Київ: Дніпро, 1986. – 838
72. Шулежкова С. Г. От земли обетованной к небесам обетованным, или несколько слов о судьбах библейских крылатых выражений, связанных с искусством кино / С. Г. Шулежкова // Библия и возрождение духовной культуры русского и других славянских народов. К 80-летию Русской / Северо-Западной Библейской Комиссии (1915-1995). – СПб.: Петрополис, 1995. – С. 228-235.
73. Devlin Ch. Shakespeare`s Faith / Christopher Devlin // Hamlet`s Divinity and other essays by Christopher Devlin with an introduction by C.V. Wedgwood. – Carbondale – Illinois: Southern Illinois University Press, 1964. – P. 11–29.
74. Eric P. A Dictionary of Cliches / Partridge Eric. – London: Routledge & Kegan Paul, 1960. – 259 с.
75. Fowler, D. The Bible in early English literature / D. Fowler. – London, 1976. – 113p.

76. Hassel R. C. *Shakespeare's Religious Language* / C. Hassel. – London, 2005. – 276 с.
77. Jefferey, D. L. *A Dictionary of Biblical Tradition in English Literature* / D. L. Jefferey. – Grand Rapids, Mich.: Eerdmans, 1992. – 198p.
78. King James Version Bible [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://www.kingjamesbibleonline.org/>.
79. King James Bible: How it changed the way we speak [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://www.bbc.com/news/magazine-12205084>.
80. Milward, P. *Biblical influences in Shakespeare's great tragedies* / P. Milward. – Bloomington, 1987. – 251p.
81. Mutschmann H. *Shakespeare and Catholicism* / H. Mutschmann, K. Wentersdorf. – New York: Sheed and Ward, 1952. – 446 p.
82. *Oxford Dictionary of Phrase and Fable* – Oxford: Oxford University Press, 2005. – 789 с.
83. Shakespeare, W. *The complete works* / William Shakespeare. – New York, 1948. – 1227 p. <https://www.opensourceshakespeare.org/views/plays/plays.php>
84. Wayland, D. *Dictionary of words and idioms associated with Judas Iscariot* / D. Wayland. – London, 1942. – 241p.
85. Huxley A. *Shakespeare and Religion* [Электронный ресурс] / Huxley – Режим доступа: <http://www.sirbacon.org/links/huxley2.htm>.

ДОДАТКИ

Додаток А

Лексико-семантичні групи біблеїзмів:

1. Біблійні реалії та назви книг Біблії

№	Біблеїзм	№	Біблеїзм
1	<i>Altar</i>	18	<i>Heaven</i>
2	<i>Angel</i>	19	<i>Hell</i>
3	<i>Apostle</i>	20	<i>Holy Spirit</i>
4	<i>Baptism</i>	21	<i>Holy ghost</i>
5	<i>Belief</i>	22	<i>Holy Scripture</i>
6	<i>Book of life</i>	23	<i>Holy Land</i>
7	<i>Christian</i>	24	<i>Idol</i>
8	<i>Cross</i>	25	<i>Idolatry</i>
9	<i>Day of judgement</i>	26	<i>Paradise</i>
10	<i>Deluge</i>	27	<i>Prayer</i>
11	<i>Devil</i>	28	<i>Resurrection</i>
12	<i>Eden</i>	29	<i>Sin</i>
13	<i>Elysium</i>	30	<i>Soul</i>
14	<i>Evil</i>	31	<i>Spirit</i>
15	<i>Faith</i>	32	<i>Ten commandments</i>
16	<i>Gospel</i>	33	<i>The book (Bible)</i>
17	<i>Justice</i>	34	<i>The Psalter</i>
		35	<i>Cherubin</i>

2. Біблійні антропоніми

№	Біблеїзм	№	Біблеїзм
1	<i>Abel</i>	17	<i>Judas</i>
2	<i>Abraham</i>	18	<i>Juda's kiss</i>
3	<i>Adam</i>	19	<i>Lazarus</i>

4	<i>Act of God</i>	20	<i>Lord</i>
5	<i>Anointed of the Lord</i>	21	<i>Nebuchadnezzar</i>
6	<i>As poor as Job</i>	22	<i>Noah</i>
7	<i>Caesar</i>	23	<i>Paul</i>
8	<i>Cain</i>	24	<i>Pilate</i>
9	<i>Children of Abraham</i>	25	<i>Satan</i>
10	<i>Daniel</i>	26	<i>Samson</i>
11	<i>Eve</i>	27	<i>wisdom of Solomon</i>
12	<i>God</i>	28	<i>whoreson Achitophel</i>
13	<i>Godfather</i>	29	<i>Jezebel</i>
14	<i>Goliath</i>	30	<i>Jesus</i>
15	<i>Herod</i>	31	<i>Joshua</i>
16	<i>Jacob</i>	32	<i>Jephthah</i>
		33	<i>Lucifer</i>

3. Біблійні топоніми

№	Біблеїзм	№	Біблеїзм
1	<i>Babylon</i>	3	<i>Damascus</i>
2	<i>Holy Land</i>	4	<i>Golgotha</i>
5	<i>Israel</i>	6	<i>Jordan</i>

4. Зоосемічні біблеїзми

№	Біблеїзм	№	Біблеїзм
1	<i>Before the cock crow</i>	6	<i>Lions on the streets</i>
2	<i>Dove feathere'd raven</i>	7	<i>Fall of a sparrow</i>
3	<i>It is easier for a camel to fit through the eye of a needle</i>	8	<i>ox to the slaughter</i>
4	<i>Dog is turn to his own vomit</i>	9	<i>wolf in sheep's clothing</i>
5	<i>Den of lions</i>	10	<i>leviathan</i>

Структурні типи біблеїзмів:

1. Біблеїзми – слова

№	Біблеїзм	№	Біблеїзм
1	<i>Godfather</i>	24	<i>God</i>
2	<i>Lord</i>	25	<i>Abel</i>
3	<i>Judas</i>	26	<i>Heaven</i>
4	<i>devil</i>	27	<i>faith</i>
5	<i>apostle</i>	28	<i>belief</i>
6	<i>hell</i>	29	<i>Cain</i>
7	<i>Jordan</i>	30	<i>cross</i>
8	<i>Jesus</i>	31	<i>Christian</i>
9	<i>evil</i>	32	<i>altar</i>
10	<i>angel</i>	33	<i>prayer</i>
11	<i>sin</i>	34	<i>Adam</i>
12	<i>Jezebel</i>	35	<i>Eve</i>
13	<i>Eden</i>	36	<i>Damascus</i>
14	<i>Babylon</i>	37	<i>Israel</i>
15	<i>Daniel</i>	38	<i>Deluge</i>
16	<i>Elysium</i>	39	<i>Soul</i>
17	<i>Samson</i>	40	<i>Satan</i>
18	<i>Resurrection</i>	41	<i>Pilat</i>
19	<i>Paul</i>	41	<i>Paradise</i>
20	<i>Noah</i>	43	<i>Nebuchadnezzar</i>
21	<i>leviathan</i>	44	<i>Lazarus</i>
22	<i>justice</i>	45	<i>Jacob</i>
23	<i>Jacob</i>	46	<i>Joshua</i>
47	<i>idol</i>	51	<i>idolatry</i>
48	<i>Jephthah</i>	52	<i>Herod</i>

49	<i>Gospel</i>	53	<i>Goliath</i>
50	<i>Golgotha</i>		

2. Біблеїзми – словосполучення

№	Біблеїзм	№	Біблеїзм
1	<i>act of God</i>	14	<i>Abraham's bosom</i>
2	<i>Anointed of the Lord</i>	15	<i>generation of vipers</i>
3	<i>ashes to ashes</i>	16	<i>apple of one's eye</i>
4	<i>As poor as a Job</i>	17	<i>Face to face</i>
5	<i>armies of pestilence</i>	18	<i>the end of the Earth</i>
6	<i>Be of good cheer</i>	19	<i>Good name</i>
7	<i>bear the cross</i>	20	<i>the wisdom of Solomon</i>
8	<i>beat the swords into ploughshares</i>	21	<i>From this time forth</i>
9	<i>Before the cock crow</i>	22	<i>For ever and ever</i>
10	<i>Book of life</i>	23	<i>ivory tower</i>
11	<i>candle of the Lord</i>	24	<i>Fruit of the womb</i>
12	<i>Cast the first stone</i>	25	<i>Hell-gate</i>
13	<i>children of Abraham</i>	26	<i>manna from heaven</i>
27	<i>Day of judgement</i>	51	<i>Give up the ghost</i>
28	<i>Dead and gone</i>	52	<i>Sackcloth and ashes</i>
29	<i>Den of lions</i>	53	<i>Sour grapes</i>
30	<i>Depart in peace</i>	54	<i>Stone of stumbling</i>
31	<i>Dove feathered raven</i>	55	<i>Holy Spirit</i>
32	<i>Evil eye</i>	56	<i>Holy Land</i>

33	<i>Gate of heaven</i>	57	<i>God's hand</i>
34	<i>to turn the other cheek</i>	58	<i>Hunger and thirst</i>
35	<i>rose-lipped cherubin</i>	59	<i>Chariot of fire</i>
36	<i>Whiter than snow</i>	60	<i>Poverty os spirit</i>
37	<i>Went through fire and water</i>	61	<i>Pray continually</i>
38	<i>Judas' kiss</i>	62	<i>I the twinkle of the eye</i>
39	<i>wolf in sheep's clothing</i>	63	<i>Eye for Eye, Tooth for tooth</i>
40	<i>Weaker wessel</i>	64	<i>Wash one's hands of</i>
41	<i>Eve's apple</i>	65	<i>Man upright</i>
42	<i>the Grace of God</i>	66	<i>Ten commandments</i>
43	<i>flesh and blood</i>	67	<i>Mote in the eye</i>
44	<i>Holy ghost</i>	68	<i>Nothing is impossible</i>
45	<i>Great mystery</i>	69	<i>Tidings of great joy</i>
46	<i>Four corners of the Earth</i>	70	<i>Ox to the slaughter</i>
47	<i>Brimstone and fire</i>	71	<i>Set one's teeth on edge</i>
48	<i>sign of the time</i>	72	<i>Lions on the street</i>
49	<i>Fall of a sparrow</i>	73	<i>prodigal son</i>
50	<i>fall from grace</i>	74	<i>Whoreson Achitophel</i>
75	<i>Halt and the blind</i>	80	<i>Whore of Babylon</i>
76	<i>Gift of heaven</i>	81	<i>Baptism of fire</i>
77	<i>God's love</i>	82	<i>In the sweat of thy face</i>
78	<i>Dust thou art</i>	83	<i>Hope against hope</i>
79	<i>Cursed be...</i>	84	<i>Den of lions</i>

3. Біблеїзми – звороти

<i>№</i>	<i>Біблеїзм</i>	<i>№</i>	<i>Біблеїзм</i>
1	<i>Blessed are the peacemakers</i>	9	<i>That thou doest, do quickly</i>
2	<i>Woe is me!</i>	10	<i>Spirit is willing but the flesh is weak.</i>
3	<i>What is truth?</i>	11	<i>God forgive us all!</i>
4	<i>Thank goodness!</i>	12	<i>Honour thy father</i>
5	<i>Let there be light!</i>	13	<i>Judge not lest ye be judged</i>
6	<i>Love your enemies</i>	14	<i>Enemy is at the gate</i>
7	<i>What is man?</i>	15	<i>God bless you!</i>
8	<i>Thank God!</i>	16	<i>God save the king!</i>

Граматичні типи біблеїзмів:

1. Іменні (субстантивовані)

<i>1. Abel</i>	<i>2. Abraham's bosom</i>
<i>3. Adam</i>	<i>4. act of God</i>
<i>5. Altar</i>	<i>6. Angel</i>
<i>7. Anointed of the Lord</i>	<i>8. Apostle</i>
<i>9. armies of pestilence</i>	<i>10. Baptism</i>
<i>11. Babylon</i>	<i>12. belief</i>
<i>13. Book of life</i>	<i>14. Caesar</i>
<i>15. Cain</i>	<i>16. candle of the Lord</i>
<i>17. children of Abraham</i>	<i>18. Christian</i>
<i>19. Cross</i>	<i>20. Damascus</i>
<i>21. Daniel</i>	<i>22. Day of judgement</i>
<i>23. Deluge</i>	<i>24. Den of lions</i>
<i>25. Devil</i>	<i>26. Dove feathered raven</i>
<i>27. Eden</i>	<i>28. Elysium</i>
<i>29. Eve</i>	<i>30. Eve's apple</i>
<i>31. Evil</i>	<i>32. Evil eye</i>
<i>33. Eye for Eye, Tooth for tooth</i>	<i>34. Face to face</i>
<i>35. Faith</i>	<i>36. flesh and blood</i>
<i>37. fire and brimstone</i>	<i>38. Four corners of the Earth</i>
<i>39. Fruit of the womb</i>	<i>40. Gate of heaven</i>
<i>41. Generation of vipers</i>	<i>42. Chariot of fire</i>
<i>43. Gift of heaven</i>	<i>44. God</i>
<i>45. Godfather</i>	<i>46. God's love</i>
<i>47. God's hand</i>	<i>48. Golgotha</i>
<i>49. Goliath</i>	<i>50. Good name</i>

<i>51. Gospel</i>	<i>52. Grace of God</i>
<i>53. Great mystery</i>	<i>54. Heaven</i>
<i>55. Hell</i>	<i>56. Hell-gate</i>
<i>57. Herod</i>	<i>58. Holy ghost</i>
<i>59. Holy Land</i>	<i>60. Holy Scripture</i>
<i>61. Holy Spirit</i>	<i>62. Hope against hope</i>
<i>63. Idol</i>	<i>64. idolatry</i>
<i>65. Israel</i>	<i>66. ivory tower</i>
<i>67. Jacob</i>	<i>68. Jephthah</i>
<i>69. Joshua</i>	<i>70. Jesus</i>
<i>71. Jezebel</i>	<i>72. Jordan</i>
<i>73. Judas</i>	<i>74. Judas' kiss</i>
<i>75. Justice</i>	<i>76. Lazarus</i>
<i>77. leviathan</i>	<i>78. Lord</i>
<i>79. Man upright</i>	<i>80. manna from heaven</i>
<i>81. Mote in the eye</i>	<i>82. Nebuchadnezzar</i>
<i>83. Noah</i>	<i>84. Ox to the slaughter</i>
<i>85. Paradise</i>	<i>86. Paul</i>
<i>87. Pilate</i>	<i>88. Poverty of spirit</i>
<i>89. Prayer</i>	<i>90. prodigal son</i>
<i>91. Resurrection</i>	<i>92. rose-lipped cherubin</i>
<i>93. Satan</i>	<i>94. Samson</i>
<i>95. Sackcloth and ashes</i>	<i>96. Shadow of thy wings</i>
<i>97. sign of the time</i>	<i>98. Sour grapes</i>
<i>99. Sin</i>	<i>100. Soul</i>
<i>101. Spirit</i>	<i>102. Stone of stumbling</i>
<i>103. The book (Bible)</i>	<i>104. Ten commandments</i>
<i>105. The Psalter</i>	<i>106. the end of the Earth</i>

107. <i>Tidings of great joy</i>	108. <i>wisdom of Solomon</i>
109. <i>Weaker vessel</i>	110. <i>wolf in sheep's clothing</i>
111. <i>whoreson Achitophel</i>	112. <i>whore of Babylon.</i>
113. <i>Lucifer</i>	114. <i>God-a-mercy</i>

2. Дієслівні (вербальні) біблеїзми

1. <i>Be of good cheer</i>	2. <i>bear the cross</i>
3. <i>beat the swords into ploughshares</i>	4. <i>Cast the first stone</i>
5. <i>Depart in peace</i>	6. <i>fall from grace</i>
7. <i>Fall of a sparrow</i>	8. <i>Give up the ghost</i>
9. <i>Honour thy father</i>	10. <i>Love your enemies</i>
11. <i>Pray continually</i>	12. <i>Put words in one's mouth</i>
13. <i>Set one's teeth on edge</i>	14. <i>turn the other cheek</i>
15. <i>to go the extra mile</i>	16. <i>Wash one's hands of</i>

3. Прикметникові (ад'єктивні) біблеїзми

№	Біблеїзм	№	Біблеїзм
1	<i>Whiter than snow</i>	5	<i>Cursed be ...</i>
2	<i>divine</i>	6	<i>Blessed are..</i>
3	<i>Dead and gone</i>	7	<i>As poor as a Job</i>
4	<i>Halt and the blind</i>	8	<i>Hunger and thirst</i>

4. Прислівникові (адвербіальні) біблеїзми

№	Біблеїзм	№	Біблеїзм
1	<i>Face to face</i>	2	<i>Before the cock crow</i>

3	<i>For ever and ever</i>	4	<i>From this time forth</i>
5	<i>In the sweat of thy face</i>	6	<i>in the twinkling of an eye</i>
7	<i>through fire and water</i>		

5. Вигуків біблеїзм

<i>№</i>	<i>Біблеїзм</i>	<i>№</i>	<i>Біблеїзм</i>
1	<i>Thank God!</i>	6	<i>Thank goodness!</i>
2	<i>God bless!</i>	7	<i>Oh hell!</i>
3	<i>Let there be light!</i>	8	<i>God save the king!</i>
4	<i>Jesus save us!</i>	9	<i>God forgive us all!</i>
5	<i>Woe is me!</i>	10	